

Hidvégi Mikó Ferencz életrajza.

A történelem egyik magasztos feladata, hogy nagy tehetségű férfiak életrajzaiban, kiknek azon szerencse is jutott osztályrészül, hogy hazájok ügyeit fényes társadalmi és közszolgálati állásban szolgálhatták, s elveik és életök által a közéletre jó vagy rossz irányban jelentékeny hatást gyakoroltak: bölcs élettanulság forrásait tárja a nemzet elé. A korszakok szelleme és iránya ily kiváló egyének jellemében és cselekedeteiben nyilatkozik; nagy korszakok és nagy férfiak egymást alkotják, egyiknek lelki képe viszszatük-röződik a másikban; sikereik úgy mint bukásuk, erényök mint tévedéseik vagy szándékos hibáik egyiránt okulás a jövő időkre s következő embornyomokra nézve.

E rövid életrajznak is az a célja, hogy Erdély ugynevezett aranykorából egy folytonosan a közügyekben forgott jelentékeny befolyású államférfi életét, jelleme főbb vonásait, részint már közölt, részint újabb adatok alapján állítsa a magyar olvasó elé. Gazdag volt a kor, melyben ez életrajz tárgya élt s hatott, változatos szép és nagy eseményekben, mik — ugyszólva — kínálkoztak, sőt csábítólag ingereltek a keret kiszélesbitésére; mindazáltal kikerülve a hazai történelem e korszakra eső, részben még feldolgozatlan, roppant anyaghalmozának tág és vonzóan érdekes mezejét: igyekeztem tárgyam körében maradni, s a rendelkezésemre álló adatok feldolgozásánál mindenek előtt azokat választottam ki, melyek annak kellő világitásba helyezésére a legjellemzőbbek s egyszersmind a kor ismertetésére is nagyobb fontossággal bírnak.

Ha mégis ezen műalkotási elvemtől némileg eltérve kiváltképpen némely egykoru vagy újabbkori író jogos bírálat alá eső feljegyzéseinek taglalásába mélyedtem: az igazság és történeti hűség érdekében és meggyőződésből tettem, megkönnyíteni kívánva olvasóimnak az önálló ítéletalkotást amaz elv szerint: „Contraria juxta se posita magis elucescunt“.

Egykorúak följegyzései rendszeren mély benyomást szoktak tenni a késő idők olvasóira úgy, mint történetiróira; pedig a legnehezebb éppen a kortársaknak tetszeni; s nem egyszer történik meg, hogy egyoldalú felfogás, vagy valamely elfogultság miatt csak úgy könnyelműen kiejtett egy s más megjegyzés a legkiválóbb történeti egyéniségek megítélésében is téves utra visz, s az igazságtól eltéríti a nem eléggé vigyázatos olvasót.

Ezt kikerülni, az utánmondástól óvakodni s mindenek felett a hasznos igazságot keresni és kifejezni e tanulmányomban főkötelességemnek tartottam. Elértem-e célomat? az olvasó közönség dolga és joga megítélni.

* * *

A hidvégi Mikó-nemzetség eredete okleveli adatok alapján a XIII-ik század közepéig vihető fel; de a hagyományos közhiedelem, sőt a ma már kétségbe sem vont hitelességű csiki székely krónika feljegyzése is, annak törzsatyját a honfoglaló ősök előkelő tagjai sorában keresik. Az érintett 1533-beli csiki székely krónika közlése szerint: „1063 körül, midőn Sándor István — ki a Sándor nevet felvette — a csángók Vazul (Basil) nevű vezérével hadakozni kezdett, egy Mikó nevű ismeretlen levante 200 fegyverrel éppen jókor érkezvén: a csángókat kiverte és Sándor Istvánt megszabadította; mely győzelméért Sándor István megengedte neki, hogy egy hadnagyságot állítson és a maga nevérol nevezett s ma (1533-ban) is virágzó Mikó-várat építse. Mondják, előkelő nemes vitéz volt Magyarország földéről s közönségesen uramnak fia néven hivatott; ki ott tizenkét várnak birtokától fosztatott meg, s kinek maradéka ma is (1533-ban) ugyanezen néven (Mikó-nak) nevezetik. Midőn e tettet László (sz. László) király meghallotta, őt a hét erdő földén túl (Erdővidéken túl Csikban és Háromszéken) gazdag örökséggel ajándékozta meg a nemzet megegyezésével, úgy, hogy aztán a szék századosává lett“¹⁾.

Ezen krónikai feljegyzés hősétől való leszármazása a hidvégi Mikó-nemzetségnek oklevelileg ugyan ki nem mutatható; sem a hagyomány után némely írótól állított scytha eredetiségét pragmatikai adatokkal támogatni nem lehet: mindazonáltal, a hidvégi Mikóknak a XIII-ik század közepe óta a székely földön ok-

¹⁾ A Nemes Székely Nemzet Constitutioi Pest 1818. 287—288. II.)

levéli adatokkal kimutatható nagy terjedelmű birtokai s tekintélyes szereplése, e nemzetség előkelő származását kétségen kívül helyezik.

IV-ik Béla király egy 1252-ben aug. 20-án kelt levelében ¹⁾ Vinczének, Akadás sepsi székely fiának adományozta Székföldét, a kerczi oláhok, a brassai szászok és a sepsi székelyek földje között. A Mikó-nemzetségre vonatkozólag ez a legrégebbi oklevéli adat. Ez oklevélben említett Vinczének (Beucenz) ²⁾ voltak fiai István, Domokos és Mikó ³⁾; ez utóbbtól származik le a hidvégi Mikó és Nemes család, melynek nagy terjedelmű birtokairól az akkor a küküllői kerülethez tartozott Zsombor, Gerebencz és Árapataka határkijáratásáról szóló oklevél ⁴⁾ nyújt tájékoztatást.

Hidvégi Mikó Ferencznek ez előkelő családból leszármazása oklevéli adatok által kétségen kívül van helyezve s a későbbkoru Kunicznak ⁵⁾ és utána br. Mikola Lászlónak ⁶⁾ azon már Benkő József ⁷⁾ által kétségbe vont állítása, mintha amazt Bethlen Gábor kocsisából emelte volna fel magas hivatalokra, egyenesen a mesék országába utasítható.

Mikó Ferencz atyja Mikó János — hidvégi idősb Mikó Ferencznek Kornis Ilonától ⁸⁾ született fia — volt, ki egy 1582 febr. 17-én kelt contractus ⁹⁾ tanusítása szerint atyai örökség fejében Hidvéget kapta. A Báthori Zsigmond, Mihály vajda és Básta korában tevékeny tagja a hazafi pártnak, közdolgokban gyakran forgott, s részt vett a szerencsétlen kimenetelű schellenbergi csatában ¹⁰⁾. Egykoru oklevelek tanusítása szerint korában a nép Nagy Mikó Jánosnak nevezte ¹¹⁾.

¹⁾ Szabó Károly: Székely Oklevéltár I. k. 9. l. — ²⁾ U. ott. 25. l. — ³⁾ U. ott. 53—54 ll. I. Lajos kir. 1349. sept. 9-én kelt parancslevelében „magister Jacobus filius Mykó de Hiducy”. — ⁴⁾ U. o. 54—57. ll. — ⁵⁾ Kunic: Dacia Siculica. Claud. 1731 p. 50. — ⁶⁾ Historia genealogica Transylvaniae. 1731. p. 56. — ⁷⁾ Milcovia T. II. p. 138. — ⁸⁾ Innen a rokonság közte és Bethlen Gábor között, mire nézve Kemény János önéletírásában (I. Szalay: Magy. Tört. Emlékek. I. k. 65. l.) írja, hogy Bethlen Gábor 1625-ben „főkomornyikját, igen kedves emberét és rokonságát is Mikó Ferenczet” küldé követségbe. Az itt említett Kornis Ilona, Mikó Ferencz atyai nagyanyja, s Kornis Kata, B. G. anyai nagyanyja, testvérek voltak. — ⁹⁾ Gr. Mikó Imre birtokában. E contractus szerint Mikó Jánosnak testvérei voltak: Miklós, Péter és György. — ¹⁰⁾ Maga Mikó Ferencz Historiájában (I. M. Tört. Emlékek. Írók VII. k. 143. l.) e csatáról szólva írja: „Több urak, főemberek, ki egy-, ki másfelé szaladván, Görvénybe sokan futottak, a többi között Székely Mojzes, Kornis Farkas, Mikó János az atyám s többek”. — ¹¹⁾ A gr. Mikó Imre birtokában levő egy 1650

Mikó János nejének, a Ferencz anyjának, nevét biztosan nem tudhatni. Ugy látszik Forró leány volt; legalább anynyi áll, hogy egy a XVI-ik század végén élt Mikó János háportoni Forró Miklós leányát Borbárát tartotta nőül ¹⁾. Két tetstvéiről, öcscse és hűgáról, nevök elhallgatásával, maga Mikó Ferencz tesz említést. Fitestvére János, nővére Judith volt, belényesi Vajda Zsigmondné, kinek leánya Vajda Klára Váradai Boldvai Márton neje volt.

Mikó Ferencz születése idejét Katona ²⁾ és Szilágyi Ferencz ³⁾ 1584-re, gróf Kemény József ⁴⁾ ellenben 1586-ra teszi; Kazinczy Gábor ⁵⁾ pedig Mikónak magának historiájában az 1611-dik évre tett azon megjegyzése alapján, hogy ez évben „26 esztendősbeli ifju korában“ ajándékozott volt meg a csiki vicekapitánysággal ⁶⁾, születése évéül 1585-t állítja, a mi a halálára irt emlékversezet ⁷⁾ azon adatával, hogy 51-ik évében halt meg, összhangzásban áll.

Gyermekeveit az apai háznál Hidvégen és részint Brassóban töltötte ⁸⁾; serdült korában, mint Historiájában ⁹⁾ említi, Barsai Andrászt szolgálta, s az 1600—1602-beli csaták leírásából sejtethni, hogy Erdély akkori harcaiban, a miriszló-décsei, goroszlói és az urára halált hozott 1602-beli fejevári csatában azzal együtt részt vett. Barsai András eleste után a Bethlen Gábor szolgálatába lépett ¹⁰⁾, s annak hazafias törekvései, küzdelmei, példaadó hatása alatt a még gyermek ifju fejlett, haladt, mignem hűsége, tehetségei és a közügyekben szerzett ismeretei, ügyessége s tapasztalatai által, kora egyik legjelesebb államférfiává nőtte ki magát.

A korszak, melyben a közélet terére lépett, kedvezett a jóra való tehetségeknek. A könnyelmű Báthory Zsigmondnak Erdély sorsa feletti koczkaetései, a Mihály vajda, Básta dulásai, hajduk és vallonok pusztításai s az ezekhez járult iszonyu drágaság, éhség és pestis által végveszélybe döntött haza szomorú képe egyfelől; a hazafi pártnak előbb Székely Mózes, majd Bocskai zászlója alatt a

mart. 30-ki transsumtumbeli az 1642 novemb. 7-ki esketés szerint a Mikók hidvégi csikós kertje felől a tanuk egyezőleg vallják, hogy az a „Nagy Mikó Jánosé volt, róla szállott Mikó Ferenczre“. — ¹⁾ Gr. Lázár Miklós jegyzete. Innen a rokonság Mikó Ferencz és Kemény János között, mire ez önéletrésében (U. o. 76. l.) írja, hogy Mikó neki vérszerinti atyjafia volt. Mikó anyja Forró Borbára Háportoni Forró Miklós és Kemény Ilona leánya volt. — ²⁾ Historia Regum Hungariae 31. k. 828. l. — ³⁾ Klio. III. k. 364. l. — ⁴⁾ Mikó-Ujvár emléke. Új Magy. Muzem 1854. I. 147. l. — ⁵⁾ Magyartört. Emlékek. Irók. VII. k. IX. l. — ⁶⁾ U. o. 216. l. — ⁷⁾ Bod Péter: Hungarus Tymbaules Continuatus 78 l. — ⁸⁾ Mikó Ferencz Historiája U. o. 197. 199 ll. — ⁹⁾ U. o. 164. l. — ¹⁰⁾ U. o. 162. l. —

haza földé és kincsei: szabadsága, függetlensége kivivásáért elszántan folytatott önfeláldozó küzdelmei másfelől: a legnemesebb érzést és buzdulást keltették fel minden hazáját szerető komoly törekvésű ifju lelkében.

Mily jellemfejtőleg hatott e korszak Mikó Ferenczre, minő érzéseket és buzdulást meritett ő mindezekből: e korszakot festő s reflexiókban gazdag historiája minden sorából előnyösen tűnik ki.

Ámde ezek felett még két ténynek volt különös befolyása jelleme kifejlésére, megedződésére. Egyik az, hogy atyját, anyját egymásután korán vesztette el¹⁾ s 18 éves korában már önmagára lett utalva; a második az, hogy rokonsági összeköttetései és a Bethlen Gábor szolgálatába szegődése által, Erdély azon korbeli legjelesebb emberei környezetébe, az élet legjobb iskolájába jutott.

Az a kedvező fordulat a haza sorsán, midőn 1603 tavaszán Székely Mózes egy dicsőséges hadjáratban Erdélyt Básta vallonjaitól megtisztítá: a szászok és „németes urak“ ármánykodásai következtében csak hamar újra gyászra változott. „Székely Mózes eleget tevéen életével, vérének kiomlásával (des hazájához való szeretetének“, a brassói papirmalomnál (1603 jul. 17-én) vívott szerencsétlen csatában, Erdély nemességének anynyi jelesével együtt elesett; a hazafi párt tagjai bujdosásban kerestek menedéket. Bethlen Gábor -- Székely Mózes neveltje — a nemesség színével-javával Erdélyből Magyarország török védelem alatti területére kimenekült. Mikó Ferencz is vele ment; elkísérte Temesvárra, s majd Nándor-Fejérvárra. Tanuja volt a haza érdekében a fényes portán tett kísérleteknek, Bethlen Gábor fejedelemségre kijelöltetésének, a Szilvási Boldizsár által felkeltett egyenetlenségnek s ennek következtében Bethlen sikert ígérő tervei meghiusulásának. Tapasztalta mily „nehéz az hazájától távolléte embernek és oda nem szabados menése; a mellett hallania a benne való rettenetes pusztulást, veszedelmet“. Az emigráció viszontagságos történetét Historiájában hátrahagyta²⁾.

„Mindezek alatt — így ír amaz események elbeszélése után önmagára térve — midőn megértettem volna, hogy az édes anyám Brassóban a nagy pestisben meghalt volna, jóakaró atyámfainak tetszésekből biztattatván, hogy Káránsebes felől én haza bújdosha-

¹⁾ Atyja, ki még 1599-ben élt, „régén meghalt (Székely) Mojzes bejövetele előtt“ talán 1602-ben, anyja 1603-ban Brassóban pestisben halt meg. I. Mikó Ferencz U. o. 163. 165. ll. — ²⁾ I. U. o. 161—163 ll.

tom, gyermek vagyok, senki sem bánt: Tömösvárra s onnan Bókánba (Bóka) visszajövék, kiben egy káránsebesi embertelen főember, Fodor Ferencz, lakik vala. Innen egyenesen akartam Káránsebesbe jöni; de megértvén, hogy egy hitetlen, arnótból lett bánt, Lodi Simont, a hitetlen árulók helyheztettek oda bánságra, ki az elfutott nemes emberekben a kit ott kaphat, megfosztja, meg is öletett bennök titkon sokat, e miatt szabadosan nem mertem menni ¹⁾).

Sok hányódás és életveszéllyel járó útját néhány nap mulva folytatá. Lovát 12 aranyon eladta, kalauzokat fogadott, kik Káránsebesbe vitték. „Egy este, mikor a város népe szokott omlani a folyó vizre“ azok közé vegyülve, egy ismerőse Borczon György házához ment, kinek fiával azelőtt Barcsai Andrásnál együtt szolgált, remélve, hogy ez eligazítja Erdélybe. De az áruló a bán kezébe adta, ki karóba akarta veretni, s csak ismerősei közbelépése menté meg, megparancsoltatván neki, hogy a várost elhagyja. De hova tudott volna menni, mikor Káránsebestől Szászvárosig ember nem lakott. Egy szegény szabó könyörült rajta, háza híján lappangtatta két hétig, míg meghallotta, hogy Lugosi János — Básta küldöttje — oda érkezett. Ezt bár nem ismerte, de mert még atyjától hallotta, hogy az is Báthory Zsigmond szolgája volt s reá emlékezett, nagy bizalommal hozzá ment, és az, midőn kilétét megértette, s nyomorult állapotát látta, maga mellé vette és Erdélybe behozta ²⁾).

Igy jutott Kolozsvárra, hol Bástától Sennyei Pongrácz eszközölt számára kegyelmet. Jóságait — melyeket atyja halála után a zavaros időkben két hajdu: Nagy Lukács és Sebestyén kértek volt fel — „öcsce és húga nevével supplicatit formálván“ Bölöni Gáspár és Halmágyi István s némely más jóakarói segedelmével, — a véletlen közrejátszásával — sikerült viszszyanyernie ³⁾).

Ügyei rendbehozása után Erdélyből újra kiment; 1604-ben — mely „csak reménységben, hallgatásban végződék el“ — Bethlennek Bocskaival való érintkezéseiben kísérorje, a Bocskai törekvéseinek „akkor hazáján kívül levén“ ⁴⁾ szemtanuja s mint urának hű szolgája, azzal együtt részese is volt.

Bocskai és Rákóczy Zsigmond idejében állandóan Bethlen Gábor szolgálatában maradt s úgy látszik, hogy amazt, midőn 1607-ben Báthory Gáborhoz az ecsedi várba vonult, oda is követte. Báthory, urát becsülettel fogadá, „jóságot szakasztván illendőt mind-

¹⁾ U. o. 164. l. — ²⁾ U. o. 165. l. — ³⁾ U. o. 165. l. — ⁴⁾ U. o. 170. l. —

járást maga (Bethlen), felesége és szolgálói tartásokra“. Hogy Bethlen Gábor emberei között kétségkívül az első helyen állt, saját feljegyzéséből tudjuk, de azon kitüntető bizalomból is kimagyarázható, hogy 1608-ban, midőn amazt Báthory Gábor, az új fejedelem, a portára követségbe küldte, nejét Mikó gondviselésére hagyta ¹⁾).

Báthory Gábor fejedelemmé választatásában Bethlennek nem csekély része levén, az új fejedelem biza¹ma, számára sok és fontos teendőket juttatott. Mikó Ferencznek is volt azokban egy szerényke kis része. 1609-ben Bethlent a pozsonyi gyűlésre II-ik Mátyás királyhoz való követségébe elkisérte ²⁾).

1610-ben, Bethlen csiki főkapitánynya lett beiktatása ünnepegyéről, vele ment Mikó a márcz. 25-iki beszttercei országgyűlésre, hol amaz, a Báthory elleni özszeesküvés kifürkészésében „a székelységről való főrendek expiscalását“ rábizta, s a fejedelem elébe bátorító hírnökül őt küldötte ³⁾), ki késő éjjel Lekenczén találván a fejedelmet, teljesen megnyugtatva kisérte bé másnap Besztterczére. Bethlennel együtt ő is ott volt a fejedelem és magyar nádor 1610 jun. 8-diki király-daróczi találkozásakor ⁴⁾). 1611-ben pedig részt vett a Báthory Sorbán vajda és Forgács Zsigmond elleni hadviselésében.

A török segítséggel beérkezett Bethlen Gábor, Déváról, az ellenségtől elborított területen át a fejedelemhez Szebenbe őt küldé előhírnökül. Óvatosan, útféleken haladva, tette meg ez útát, s másnap hajnalban Szeben kapuja előtt állott.

„Hire levén a fejedelemnek menetelemben — így jegyzé fel önmaga az esetet — mindjárt magához vitete, még ágyában fekvén; az uramnak mind levelét megadván, izenetét is megmondván, nagy örömben lön, az uramnak szolgálatját nagy neven vevé, nekem is sok kegyelmességét ígéré. . . . Engemet visszabocsáta azon estve. . . . A havas alatt Doborkáig 50 lovassal kísértetett, 50 képére vert arannyal megajándékoza; több kegyelmességét is ígéré. Ez az ő-adta arany volt pénzemnek, akkori szegény legényi állapotomban fundamentoma, et super hoc aurum aedificavi; abban egyet sem költöttem el, mig hamar más ötven, és azután több-több kezde reá gyűlni. Quia erat benedictio, neque repugnabant“ ⁵⁾).

¹⁾ U. o. 180 l. — ²⁾ U. o. 181. l. — ³⁾ U. o. 186—187. ll. — ⁴⁾ U. o. 182—183. ll. — ⁵⁾ l. u. o. 209—211 ll.

Bethlent a Strigy mellett Brettyénél találta; megadá a fejedelem levelét, és izenetét, hogy ne késsék, éjjel nappal siessen a fejedelemhez csatlakozni. A csatlakozás megtörtént, s az ellenség előlük kihuzódott. Ezután Báthori sergével az ellenséggel rokonszenvező Brassó megfenyítésére Feketehalomhoz szállott. Ez időből egy figyelmet érdemlő feljegyzésében említi Mikó, hogy itt igen szükön vala a quotidianum is, mert táborukat Fogarasnál elhagyván, a lófaráról, konyhakocsikról az eleség elfogyott. „Én — így folytatja — az uramat, sőt a fejedelmet is bővön tápláltam Földvállról szép czipóval és kalácscsal; mivel ház am népe Hidvégről oda futott volt, jó módom vala benne, kinek becsületét, hasznát is vöm, mert a fejedelem a hidvégi nemeseknek, kik Brassóval együtt ellene támadtak vala, minden jószágokat ugyanazon táborban nekem adá“ ¹⁾

E feljegyzésből tudjuk, hogy Mikó 1611-ben már nős volt; mikor nősült, arra adatunk nincsen. Felesége: Tholdalagi Erzsébet, Tholdalagi János és Polyák Klára leánya volt; ettől született Mikó egyetlen fia: Mikó József.

A fejedelem Brassó külvárosainak elégetése után Fogarasba visszatért. „Ott — írja Mikó Ferencz — engemet a jó Istennek kegyelmes gondviselése által a csiki vicekapitánysággal ajándékozta meg az uram (Bethlen Gábor akkor csiki főkapitány) akarattjából, és hogy újlag maga mellé bizonyos számú lovas gyalog hadakat írjak el, kivel Váradra menjen, mindjárt tisztembe bocsáta, 26 esztendősbeli ifju koromban, Áld meg, Isten, vezérelj ily ifjúságomban való ilyen becsületes tisztemet, viselhessem becsülettel dicséretesen, más jó vitéz hadnagyoknak példájával előttem.“ ²⁾ Fogarasból Csikba beérkezvén, az újan nyert tisztéről szóló parancsolatokkal először is Csicsóba Kelemen Mihály akkori csiki főkirálybíróhoz ment. Ez igen kedvetlenül fogadta, mindazáltal a székeket gyűlésre összehívta. A gyűlésbe Mikó Ferencz is elment, elvitte leveleit, mert igtató-commissariususa nem volt; praesentálta a fejedelem parancsát, mely hozzá mint vicekapitányhoz szólott, s 400 lovas és 500 gyalog összseírását rendelte meg, és a Bethlen Gábor leveleit, melyekben mint főkapitány a csikiaknak ajánlá „a mi székelly szokásunk szerint“. Azután szállására tért vissza. Ez alatt a gyűlés tanácskozáván elhatározta, hogy mivel Csikban „záloga nincsen, kapitánynak nem agnoscalhatják“. Azután behivatván

¹⁾ U. o. 215. l. — ²⁾ U. o. 215—216. ll.

őt a gyűlésbe, „egy paraszt írástudatlan öreg embert, Fodor Bálintot“ léptették fel ellene, „ez által kezdének oráltatni“. De mikor az ki nem tudná vagy merné mondani, mit akar, maga Mikó magyarázta meg, a mit ő ki nem mondana s „magnanimiter akarván magát viselni“, a Fodor Bálint beszédére így felele: „Mivel mentse kegyelmetek magát, hogy engemet kapitányának fel nem vehet, tudniillik, hogy semmi zálogom, sem residentíám itt nincsen, értem; most én azt nem disputálom, sem az én tisztemet erővel én nem oltalmazom; vagyon arra ki gondot visel. Hanem az én uram ő nsga Bethlen Gábor kegyelmetek főkapitánya; én annak egy fő ember szolgája, erdélyi és igaz régi székely nemzet vagyok. Imhol a mi kegyelmes urunk ő felsége parancsolatja, ki nekem úgy, mint csiki vice-kapitánynak szól, olvassa el notárius uram. Eloívasván: abban parancsolva vala: írjak fel 400 lovast, 300 gyalogot, mert a csiki gyalog azelőtt való brassai harczon vezett vala. Im azért kegyelmetek hallják mit parancsol a fejedelem; ha ki szómat fogadja, harmadnapra mustrát hirdetek, attól becsülettel veszem; ha ki szómat nem fogadja, bizony megbüntetem a mi kegyelmes urunktól s egyszersmind főkapitányától nekem adatott autoritásomból“ ¹⁾.

Mikó ez erélyes fellépésének jó eredménye lett. A harmadnapi mustrán mindenki megjelent. Többen nyílt barátságukkal tisztelték meg, azokat pedig, kik „nem szüntek meg alattomban alá vernet ásni, mint Kelemen Mihály főkirálybíró és Incze Balázs notárius, és titkon, szék nevével a fejedelmet búsiták, utánavalókat ígéretekkel unszolták“: lefegyverezte s ártalmatlanná tette azon hősiességével, melyet a mustra után harmadnappal a kiállított kis csapatral és a csiki néppel Forgács Zsigmond elkésett és Csik felé huzódó 24 zászlóaljnyi gyalogságán a Nyíres tájékán aratott, az egész csapatot fegyverétől megfosztván s a fejedelemhez Kolozsvárra bekísértetvén. Melyért a fejedelem nem hogy tisztét elvesztette volna, „sőt több kegyelmességét ígéré“ ²⁾.

A fejedelem Géczy Andrást a portára követségre indítván, a Mikó által elfogott hajduk közül 40-et hadnagyukkal és a zászlókkal együtt a császárnak ajándékba küldött, a többi csapatai közé esketé.

Mikó, közhivataloskodási pályájának e szép kezdete után a

¹⁾ U. o. 216—217. ll. — ²⁾ U. o. 217—218. ll.

a fejedelmet még Váradra kísérte el, honnan 1612 január elején tért vissza.

„Ilyen új állapotában mind a szerencsének élvén, s mind ifjuságától viseltetvén“ Radnóthtól a vele volt csikiakat haza ereszté, ő maga pedig jó barátival Szabédbe tért be feleségéhez, kit sok idő óta nem látott. Nejét jó egészségben találva, harmadnapig ott mulatás s „egymásnak való örvendezésük után“, nejét is magával vive, Csikba indult hivatala elfoglalására.

Eddigi küzdelmes pályájának első nyugalmas napjait a sors egy váratlanul sujtó csapása zavarta meg, melyet az ellenséges brassóiak boszuálló támadása s hidvégi javainak felprédálása, elégetése még keserűbbé tett rá nézve. „A nagyhatalmu Istennek csodálatosak az ő dolgai, és mely igen változandók a szerencsének az ő forgásai, im majd magamon is tapasztalom meg, mert egyfelől hízlek, másfelől megcsal a szerencse“, — így beszéli el önmaga gyászát. — „Mint ilyen ifju állapotomban, a szerencsét mikor már kötve tartanám magamnál, beérkezésem után Csikban, jóakaróimmal egynehány napokon lakozom, azonban reménytelen keserűség környékezte meg; két hétre bemenetelem alatt, hirtelen való guttaütéssel egy szempillantásban 30-a Januarii viradólag a halál hirtelen szemem elől kedves szerelmes feleségemet elragadá. Kinek immár hideg tetemeit mikoron a földnek, az ő anynyának meg akarom adni, Hidvégen készülvén hozzá, az időnek akkori alkalmatossága mián, intetvén jóakaró atyámfiak által, abbeli szándékomat megváltoztatám, és Oltszemre, szerelmes szülőimnek temetőhelyén a földnek ajánlám. A brassaiak, reávigyáztván akaratomra, 500 gyalogokat küldtek volt ki Hidvégre hogy impediálják a temetést“¹⁾

Neje sirjától hivatalos teendői s a közügyek vonták el.

Brassó, melynek Váradra járása alatti vigyázását s nyugtalanítását Mikó a háromszékiekre bizta volt, s mely az elégyetleneknek Báthory ellenében mind veszélyesebb menedékkévé vált, mindeddig nem csak meg nem adta magát, de gyakori kiütéseivel a vett csapásokat búsán vissza is fizette, ugyanynyira, hogy a fejedelemnek komolyabb fellépésre adott okot.

Báthory tavasszal megkezdé Brassó elleni hadi műveletét, kapitányait, köztük Mikót is „kemény parancsolatokat küldvén“ Brassó alá rendelé; de a hosszszas csatározásoknak a város, és a bennszo-

¹⁾ U. o. 220—221. l.

rult nemesség egyezkedésekbe bocsátkozása s közbocsánat alapján meghódolása következtében csak 1613 jun. 30-án lett vége.

Mikó ez időpontot már nem a fejedelmi táborban érte meg.

Báthoryt erőszakoskodása, féktelenkedései és kimélytelensége már odáig ragadták, hogy Bethlen Gábort, fejedelemsége legerősebb támogatóját is bántalmazá, nyíltan fenyegette, sőt életét veszélyeztető terveket forralt ellene; minek következtében amaz 1612 őszén török védelem alatti területre menekült, s a porta előtt Báthory ellen vádlóként lépett fel. Mikó Ferencz, mint Bethlen hű embere, s a közügyekben már is tapasztalatokkal s elvekkel bíró hazafi, a közsérelem érzetéből amannak ügyét magáévá tette, s követte őt. Bethlen a hódoltsági basákat előbb ügyének megnyerve, 1613 februárban Drinápolyba érkezett, a divánban fogadtatott, s a török segítséggel leendő beütés előkészítésére Kanizsára Skander béghez, az új szerdárhoz azonnal visszautazott. Kimenekülése, a nemzet jobbainak szemét felé fordítá, s reményét ő belé helyezé.

Báthory ennek fellépését ellensúlyozandó, tavasszal Borsos Tamást és Balassi Ferenczet a portára küldötte. Május 22-én jutottak be Konstantinápolyba — s junius közepén még választ nem kaptak a Báthory előterjesztéseire. „Vevők eszünkbe, hogy urunknak roszul van dolga a portán — írja a követek egyike Borsos Tamás; — titkon legelőször irtuk meg ez dolgot urunknak, mely levelet küldtünk Tergovistiára Boér Péter kezébe junius 15-én. E közben érkezék a portára Mikó Ferencz Bethlen Gábortól. Mikó Ferencznek igen hamar válasza lön, mely levelet csuda mesterséggel Mark Antonival megláttattunk, és abból teljességgel megértettük, hogy nekünk roszul lészen dolgunk, mert a mit a basa Bethlen Gábornak fogadott, azt teljességgel véghez akarja vinni és urunkat a fejedelemségből ki akarja vetni . . . orós hüttel fölfogadta a basa, hogy Bethlen Gábort Erdélybe béviszi“¹⁾.

A portán tett ígéretek bé lettek váltva. Báthory követeinek a basa „sem egy bineczet, sem egy czofageldit“ nem mondott²⁾, ellenben Mikó, az ifju követ, urának ügyét sikerre juttatá. Mikor Balassi — Báthory követe aug. 20-án a portáról „elég gyalázattal“ kiindult, akkor már Szkender pasa a temesi basaságban Erdély határszélén állott, a tatárok előcsapatai pedig Horváth György kalauzolása mellett a Barczaságba érkeztek, s pár hóval később oct.

¹⁾ Borsos Tamás: Itinerarium ad fulgidam portam ottomannicam. Erdélyország Történetei Tára II. k. 241—242. ll. — ²⁾ Borsos Tamás u. o. 249. l.

23-kán a kolozsvári országgyűlés Bethlent fejedelemmé választá, 24-én esküt tett, s 25-én már a porta részéről Szkender pasa által a keresztesmezei táborban a fejedelmi jelvényekkel ünnepélyesen földíszítettett ¹⁾).

Báthory kicsapongásai, és „sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas“ politikájával magamagát buktatta meg, s két nappal utóbb oct. 27-én órgyilkosok kezéből vette a halált ²⁾).

Végre Erdélyben helyreállt a nyugalom, s Bethlen Gábor, az új fejedelem, a nemzet legszebb reményei között fogott a közállapotok rendezéséhez.

Mikó Ferencz — fejedelmi urának érdem szerinti kegyeltje — szép tehetségeinek portai követsége alkalmával elismerésre méltó jeleit adván, Bethlen Gábor öt saját előbbi hivatalára Csik Gyergyó és Kászon székek főkapitányságára érdemesítette s nevezte ki még 1613 november vagy december havában.

Egy fényes közhasznú és mindvégig szerencsés államférfiúi pálya nyílt meg ezután előtte, minő Erdély történetének e szép korszakában kevés kortársának jutott osztályrészül. A fejedelem bizalma mind többtöbb utat és módot nyújtott neki, hűsége és képességeinek hasznos szolgálatokkal való bebizonyítására. Csiki főkapitányi tiszte mellett, előbb fejedelmi aludvarmester ³⁾ 1622-ben már főudvarmester ⁴⁾), majd főkomornyik, kincstartó, és tanácsos ⁵⁾) lett, és a viszonyok szerint főkapitányi tiszténél fogva részt vett a fejedelem minden hadi vállalataiban.

Ámbár — az egykoru Kemény János tanusítása szerint — „igen jó bátorságu ember“ volt ⁶⁾), érdemeit mégis nem annyira a harctéren, mint inkább azon nagy fontosságú követségekben tanusított diplomacia ügyességével vivta ki, melyekre a fejedelem választása minden nevezetesebb alkalommal öt szemelte ki, megtisztelő bizalmát ő belé helyezvén.

Bethlen Gábor 1616-ban, Homonnai s Báthori András (Gábor testvére) ellene való törekvéseinek ellensúlyozására, Lippa török kézbe adására nézve tett ígérete beváltásának hírével, Mikót küldte a portára, tőle küldvén be a legyőzött boérokat ⁷⁾).

¹⁾ Szilágyi Sándor. — Báthory Gábor fejedelem története 268 és 282. II. — ²⁾ I. Géczí levelét Erdélyorsz. Tört. Tára II-ik köt. 289—291. II. — ³⁾ Bethlen Gábor egy 1619. jun. 21-ki levelében: *Generosus Franciscus Mikó de Hidvég, aulae nostrae Vice-Magister et Sedium Csik, Gergeo et Kászon Capitaneus*. I. Pray: *Gabrielis Bethlenii Principatus Transsilvaniae. T. I. p. 41.* — ⁴⁾ Az erd. főkormányszéki levéltárban levő: *Liber Regius Principis Gabr. Bethlen. Tom. VI. p. 33—35.* — ⁵⁾ U. o. *Fragmentorum. Tom. X. p. 525—529.* — ⁶⁾ Szalay: *Magyar Tört. emlékek I. k. 75—76. II.* ⁷⁾ Cf. Kemény József: *Erdélyorsz. történetei eredeti oklevelekben II. k. 119. l. Gr. Mikó Erd. tör. adatok I. k. 315 l.*

1619-ben Kamuthy Farkas főkövet áskálódásaival önérdékében a portát Bethlen ellen felharagította; ennek helyrehozására s a protestantizmus érdekében célba vett hadjárat útjának előre egyengetésére, mint főkövet, ismét Mikó küldetett bé a portára¹⁾.

Julius 5-én érkezett be Bakos István és Vitéz László „nagy urfiak“ kíséretében a portára; Borsos Tamás, a fejedelem ottani kapitihája „elég tisztességgel“ vitte bé, 17 csauszszal menvén elébe. Julius 9-én volt először szemben a vezérrel, a ki „kedvesen látá Mikó uramat, alkalmas kaftányt adata reája“. A császár 21-dikén fogadta. „Volt igen nagy tractájok némü-némü titkos dolgok felől“. Onnan Görcsi Mehmet vezér-basához mentek, kivel a követség fő-tárgya mellett Jenővára dolgát is megbeszélték. „Mikor ezek után Mikó Ferencz uram búcsuzik vala, monda a vezér Mikó uramnak: Mond meg az uradnak én szómmal, máskor olyan kevély bolond követet ne küldjön az portára, mint Kamuti vala, mert bizony nem lesz nál vele. . . . Isten engem ugy segítjen, hogy Kamuti itt az portán sem az urának, sem az országának nem szolgált, hanem inkább ártott. . . . Ilyen követet küldjen az urad, mint te vagy; mert látom, hogy te igaz embere vagy az uradnak és az országnak“²⁾.

Mikó egy egész hónapot töltött a fővárosban, „elegendő ideje levén, . . . mindenné rü részről bőségesen tractált az vezérekkel“. A célba vett hadjárat ügye egyelőre nehézségekbe ütközött, nehéz volt kimagyarázni, „hogy mint nem bántódhatnak meg a hatalmas császár hűti és frigye, melyet immár újolag megerősített Ferdinandussal“. De a követségnek erős érveléssel sikerült meggyőzni a pasákat arról, hogy a magyarok érdekében levén frigye a császárnak Ferdinánddal, mivel a magyarok óhajtkják a Bethlen fellépését, a fényes porta részéről — minthogy segítségét s oltalmát ép azok kívánják kiké a frigy, frigy-szegésről szó sem lehet³⁾.

Mikó végre kedvező választ nyerve, aug. 3-án búcsuzott el a basától „és akkor is kaftányt adata reá“, 5-én a portáról vissza-

¹⁾ I. u. o. III. k. 138. l. Bethlen Gábor 1619 jun. 13-ki levelét Rhédey Ferenczhez. — ²⁾ I. „Borsos Tamásnak második portára való járásának históriáját“ gr. Mikó: Erd. Tört. Adatok II. k. 174—175. ll. — ³⁾ U. o. 181—188 ll. E követségről Benkő Máté, Mikó kísérője naplót hagyott hátra, melyet tudós Benkő József még ismert, fájdalom, hogy ránk nem jutott. „Elnyugodott eleim közül — írja Benkő „A magyar nyelven levő erdélyi históriai kéziratokról“ tett tudósításában (Hon és Külföld 1842. 183. l.) Benkő Máté rövid Napló könyvecskéje, melyben leírta a mi Mikó Ferenczünknek, már akkor Csik, Gyergyó és Kászon székek főkapitányának és Bethlen Gábor főhfnesterének 1619-beli Szt. Jakab és Kisaszszony havaiban a fényes portánál vagyis török császári udvarnál véghezvitt főkövetségét és utazását, ő lévén Mikónak ezen útjában egyik kísérője. A kevés írásban sok szép dolog találtatik“.

indult Erdélybe. Bethlen megnyerte a kívánt engedélyt, hogy „ha miben igaz mód leszen, lásson hozzá“ vállalatához, s Mehmet basa Temesvárra azon útasítással bocsáttatott ki, hogy „minden dolognak jól végére menve, egyet értsen az erdélyi fejedelemmel“ ¹⁾.

E nagy fontosságú megbízatás teljesítése után a következő 1620 ápril elején Gáspár moldvai vajdánál ²⁾, később 1620 nyarán a portán ³⁾, és 1621-ben a budai vezér-basánál ⁴⁾ fordult meg követi minőségben. 1624 őszén Mikó Kovasóczival Ferdinándhoz küldetett követségbe ⁵⁾. 1625-ben pedig vezértagja volt azon fényes követségnek, mely Bethlen Gábor számára a bécsi udvarnál Czeccilia Renata főhercegnő kezének megnyerésére újabbi kísérletet tett, s az ismét megtagadtván, utasítása szerint a berlini udvarhoz ment, a hol Brandenburgi Katalin kezét kérte s nyerte meg ⁶⁾.

A fejedelem aszszony elhozására újlag küldött követségnek Mikó szintén tagja volt; e követség hozta be Katalint 1626 elején Kassára, hol Bethlen Gábor nagy előkészületek közt várta, s marc. 2-án Ferdinánd, a szultán, a bajor és kölni választók s oláh vajda követei jelenlétében vele fényes menyegzőt ült.

Az 1626-diki pozsonyi béke-egyesség megkötésénél Bethlen Gábornak első és teljhatalmu követe Mikó Ferencz volt ⁷⁾. Ő ment 1627-ben a béke ügyében a portára, annak megnyugvását is kieszközölni, s a portát Ázsiában való terjeszkedési politikájáról lebeszélni, hogy az ottani „veszedelmes hadtól megmenekedvén, inkább vigyázhatna Európában való birodalmára“ ⁸⁾.

¹⁾ U. o. 182—189. II. V. ö. Bethlen Gábor 1620 febr. 22-én és márcz. 23-án kelt leveleivel. Erd. Muzeum. Mike-gyűjtemény; és gr. Mikó: Erd. Tört. Adatok I. k. 346—359. II. — ²⁾ I. a vajda 1620 ápr. 29-én kelt kéro és mentegetőző levelet. (Erd. Muz. Mike-gyűjtem.), melyben említi, hogy Bethlen Gábor (praeteritis septimanis) hozzá küldött követétől Mikó Ferencztől úgy értette, hogy a fejedelem rá neheztel. — ³⁾ Török-magyar kori Emlékek. Okmánytár III. 230. I. ⁴⁾ U. o. 33. I. — ⁵⁾ I. Pray. Gabrielis Bethlenii Principat. Transsilvaniae. II. 25—31. II. ⁶⁾ I. Kemény János önéletírása. Szalay: Magy. Tört. Emlékek I. k. 75—76. II. Lusatiában egy városban . . . láttunk mi magyarok elsőben olyan aszszonyemberi öltözetet, hogy melyek meztelen, kinyitva legyenek, — írja a könnyüvérü ifju Kemény János — melyekre ittas is, és egyébiránt is igen venereus ember az szegény Mikó Ferencz sokat ácsorga, de csak száraz korcsonája lön. Ő szegény minden szépet igen örömet szeretett volna, de ötet nem; mert az Isten ostora volt rajta, hogy szerelmes szivet adott volt beléje s ahoz rút termetet, mert kised, igen szörbe borult. szöke, igen kék szemei valának. — U. o. 78. I. ⁷⁾ I. Pray. Gabrielis Bethlen Princ. Transsilvaniae Tom. II. p. 73—77. II. V. ö. Erd. Muz. Mike-gyűjtemény. 1626 dec. 28-ról időrendi helyén levő egyezségi okirat; és Pray: Historia Regum Hungariae pars III. 320. — ⁸⁾ I. követi útasítá-

Az itt felsorolt terhes követségekben s egyéb közszoigálati ügyekben szerzett érdemei elismerésüül, a fejedelmi kegy gazdag adományokkal jutalmazá.

Egy 1617. jun. 29-én Gyula-Fejérvárt kelt adománylevélnél fogva, Bethlen Gábor fejedelem Fejérvármegyében levő Vingárd, Ohába, Alamor és Demeterpataka nevü falukat és tartozmányaikat a vingárdi udvarházzal és az azokban lehető királyi joggal együtt Tekintetes Hidvégi Mikó Ferencz ur hívének, a fejedelmi udvar mesterének, Csik Gyergyó és Kászón főkapitányának s mind két ágon levő örököseinek adományozta, a következő fennkölt indokolással:

„Ámbár a fejedelem a hajdani dicső királyoknak és fejedelmeknek, és az isteni gondviselés elintezésénél fogva bármely országok, tartományok és népek kormányzóinak dicséretes példáit követvén, más híveinek kitünő hűségét is méltóképpen megjutalmazandónak tartja, — de mégis azoknak kedves és tetszést érdemlő igyekezetét látja kiválóan bőkezü kedvezésben részesítendőknek, a kik a fejedelemért és a mindennél drágább hazáért a szerencse minden gyönyöreit megvetvén, ártatlan életök kockáztatásával magoknak érdemeket szerezni ügyekeznek, — az ilyeket reményeikben megcsalatkozni engedni a fejedelmeknek nem szabad; a mint ezt tette Mikó Ferencz hive, a ki már ifjusága kezdete óta, még akkor, midőn a fejedelemre nézve a szerencse kedvező fuvallata alig látszott; szüntelen az ő oldala mellett volt, az ő, és a baha szabadsága szeplőtlenül megőrzése végett; megvetvén és elhagyván jószágát, s házi isteneit, vele meszsze országokra és tartományokba, főleg pedig a fényes portára is több izben s nagy életveszélyek között elmenni nem óvakodott, sőt azóta is, hogy a fejedelem az isteni gondviselés segedelmével választás utján fejedelmi méltóságra jutott, jó és balszerencséje minden viszontagságai közt magát hívnek, kedvesnek és kedvelésre méltónak bizonyította: ezen hív engedelmességeért, s kedves szoligálatával szerzett érdemeire való tekintetből, hogy a fejedelem is ő irányában különös kegyelmességét és bőkezűségét megbizonyítsa, a már elébb említett jószágokat, mint a Cseszeliczky Boldizsár és neje Pernyeszi Erzsébet hűtlenségök czimén itéletesen a fejedelemre szállottakat, neki s örököseinek adta, adományozta stb. ¹⁾),

sát, Erd. tört. Adatok II. k. 360—368. II. V. ö. U. o. a 239. I. követtársa Szombathe-lyi Márton árulására vonatkozó jegyzéssel — ¹⁾ Az erdélyi kir. főkormány-
széki levéltárban Liber Regias Principis Gabrielis Bethlen. Tom. V. p. 210—213.

Egy 1622 febr. 1-én Kassán kelt incriptionalis levelében Bethlen Gábor emlékezetül adja, hogy „mivel semmi sem lehet gyönyört adóbb, kedvesebb és az emberi természetre nézve kellemebb, mintha látjuk, hogy nem hiában munkálkodtunk, és elmúlt cselekedeteink feledékenységre nem mennek, minthogy századok világos tapasztalata igazolja azt, hogy a jutalom az erényt lángra gyújtja; ennél fogva — ugymond a fejedelem — ő is egész életében megtartani magában feltette, és semmire inkább nem igyekezett, minthogy azokat, a kik irányában érdemeket szereztek, illő jutalommal megtisztelje s jó cselekedeteikre való háládatos megemlékezéssel s bőkezű adakozással őket maga iránt lekötölte”.

„Nem utolsó helyen áll ezek között — így folytatja — Te-kintetes Hidvégi Mikó Ferencz, Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék kapitánya, a ki neki kora ifjusága óta a legnagyobb hűséggel és állhatatossággal, valamint a közdolgok elintézésében való ügyességgel, még fejedelemsége előtt a legnagyobb és legveszedelmesebb esetekben igen hasznos szolgálatokat tett; azután pedig, a hogy a fejedelmi székbe ült, a legsúlyosabb és legnagyobb fontosságú követésekben szüntelen való gondoskodással és fáradsággal olykor a fejedelmi udvarmesterséget is vive, magát oly dicséretesen és anyyira kitüntette, s minden hadi vállalataiban jelen levén, a fejedelem iránti jó indulatát anyyira bebizonyította, hogy a fejedelem örömmel szemlélte, hogy őt gyermek korától fogva a maga hivévé nem ok nélkül nevelte, s kegyelmeivel nem hiában halmozta el. Ennél fogva, hogy őt még nagyobb jótéteménnyel és bőkezűbb ajándékozással is kitüntesse, Fogarásföldén levő Mardsina falut az ott levő nemesi házzal és udvarral, ugy Natot és Desán falvakat Bercsényi Imrétől 3000 forttal kiváltván, 6000 frtban oly formán írta be Mikó Ferencz hivének, hogy azt tőle azon öszszeg letétele előtt senki ki ne válthassa ¹⁾).

Bethlen Gábor 1625. aug. 2-án kelt igtatási parancslevelében a fejevári káptalan őreinek meghagyta, hogy miután ő egy korábbi adománylevelében a Fejérvármegyében levő Etselő nevű falut, mely addig a balásfalvi udvarhoz tartozott és oda biratott, a netalán abban lehető királyi joggal együtt, valamint e falu minden tartózmányait hűsége és azon hű szolgálatai tekintetéből, melyeket ő a fejedelem iránt minden alkalommal, a dolgok és idők minden

¹⁾ l. Liber Regius Gabr. Bethlen. U. o. Tom. VI. pag. 33—35.

változásaiban, hadjáratok és más gyakori nagy fontosságú s szerencsésen végzett követségek alkalmával, úgy az ő reá bízott minden egyéb dolgokban is megmutatott és bebizonyított: Hidvégi Mikó Ferencznek, kincstartójának, komornyikja és tanácsosának, Csik-, Gyergyó- és Kászsónszékek kapitányának, és az ő mindkét nemű örököseinek adta és adományozta — ezen birtokba tehát az adományost a káptalan örei vagy kiküldendő királyi embereik igazasságuk be¹⁾).

Az itt közlöttekhez még azt kell hozzáadnom, hogy Bethlen Gábor egy 1628 jun. 16-án kelt adománylevelénél fogva „Nagyságos Hidvégi Mikó Ferencz hive, kamarása, komornyikja és tanácsosa, úgy Csik, Gyergyó és Kászsónszékek főkapitánya iránti különös hajlandósága, fejedelmi jóindulata, valamint hű szolgálatai által szerzett érdemei tekintetéből — az ő előmenetelét mindenképpen s bőkezűleg eszközölni óhajtván, a Csik-Vacsárcsiban levő Nyujtódi Dónáth László-féle birtokrészt, melyet amaz hadra fel nem ülési vétke miatt vesztett el, a netalán ahhoz lehető királyi joggal együtt, neki és mind két nemű örököseinek adományozta²⁾).

Szükségesnek tartottam az itt közlött okleveleknek a dolog érdemére vonatkozó tartalmát lehetőleg bő kivonatban tárni az olvasó elé; hogy egyfelől a fejedelemnek a közlöttekben Mikó iránt nyilatkozó nagy kegyelmessége s érdemeinek méltó elismerése és jutalmazása felől hű képet nyerjen, másfelől, hogy azok az olvasóra Mikó iránt alkotandó ítéletében tájékozó és irányadó befolyást gyakoroljanak.

Említve volt fennebb (9. l.), hogy 1611-ben, midőn Báthory Gábor kinevezése által Mikó Ferencz csiki alkapitánynya lett, a csikiak azon ürügy alatt, hogy neki Csikban birtoka nincs, vonakodtak őt kapitányukképen elfogadni. Mikónak azon alkalommal tett és sajátkezűleg feljegyzett nyilatkozatából, melylyel az ellene emelt gáncsot kerülő válaszszal útasította vissza, hogy t. i. ő a felett nem disputál, tudni, vagy csak kimagyarázni sem lehet sem azt, vajjon volt-e, sem azt, vajjon valóban nem volt birtoka azon szék területén. A hagyomány azt tartja, hogy a fejedelem, az ugynevezett fejedelmi csiki jószágot adta Mikónak, hogy a csikiak birtoktalanságát szemére ne vethessék. Ez a jószág a mártonfal-

¹⁾ U. o. Fragmenta Tom. X. p. 525—529. — ²⁾ U. o. Liber Regius Principis Gabr. Bethlen. Tom. VI. pag. 723—725.

vi és zsögödi határon feküdt, romjaival a régi Mikó-várnak, mely a csiki krónika szerint 1533-ban még virágzó állapotban volt.

Azonban, hogy Mikónak, különösen a mártonfalvi határon, és Csikban másutt is volt a vár és kerülete helyén kívül birtoka, XVII-ik századbeli oklevelek tanúsítják. Eltekintve attól, hogy második neje Pókay Annával — kivel már 1619 előtt lépett házasságra — Zsögödön és Csik más helységeiben feles birtok jutott kezére; az 1619 junius 14-ki alsziki conscriptioból ¹⁾ következtethetni, hogy Zsögödön saját birtoka is volt. Az említett conscriptio-ban többek közt néhány szentimrei jobbágy után ez áll: „Mikó Ferencz uram jobbágyi felesége után“). Ellenben ugyanezen conscriptio vagy lustrában a zsögödi jobbágyok, nem mint Mikó Ferenczné jobbágyai, hanem azon minden kételyt eloszlató jelzővel vannak beírva: „Mikó Ferencz uram és jobbágyi“. Mikónak e lustra szerint 1619 julius 14-kén lakása Zsögödön volt, mi a lustrában Seoged után így van bejegyezve: „Feő ember ebben az faluban Mykó Ferencz uram és Mykó Tamás“; utóbbi a zsögödi és nem a hidvégi Mikó-család tagja.

Mikor jutott Mikó Ferencznek az ugynevezett fejedelmi csiki jószág birtokába és mikor építette ki a rajta volt romladozott várat, az időpontot meghatározni adataim nincsenek. Ha a hagyomány után elfogadjuk is, hogy a fejedelmi adomány csiki kapitánysága kezdetén már urává tette őt azon területnek, a vár megépítésének Benkő által közelebbi meghatározás nélkül az 1620 körüli évekre tett idejét az 1625-dik éven innen hozhatjuk, a menyinyiben egy 1625-ben sept. 2-kán kelt Relatoria szerint ez éven is állandó lakása még mindig Zsögödön volt, miből követ-

¹⁾ Gróf Lázár Miklós jeles hazai történetbuvár birtokában. Czime: Inquisitio seu Perlustratio Egrejorum Nobilium et Agilium Universorum Nobilium Principulorum peditum pixidariorum, Libertinorum et Colouorum in Sede Siculicali Chyk Gyrgio et Kászon existen. et commoran. post fidem Judicum et juratorum infrascriptorum possessionum degen. Anno Dni. 1619. die 14 mensis Julii facta et incepta. — ²⁾ Pókay Annának Mikó Ferencztől gyermekei nem lévén, a zsögödi Pókay-féle jószág később a káposztás-szentmiklósi Pokayakra szállott. Oklevelekből kitetszik, hogy 1643-ban Zsögödön két Pókay lakott, és hogy 1649-ben azt Pókay Miklós birta, sőt egy 1678-ban véghezvitt esketésben ily vallomásra is akadunk: „Tudom azt is, hogy minekelötte néhai Pókay Miklós uram birta az Sögöti jószágot is, akkor is ide szolgált N. N. jobbágy; tudom azt is, hogy mikor Mikó Ferencz birta a Sögöti jószágot is, akkor is ide szolgált a várhoz (Mikóujvárhoz) szolgáltatta Mikó Ferencz“.

készíthetni, hogy Mikóújvár ez időpontban még felépítve nem lehetett ¹⁾.

A jézsuita Kunics ²⁾ és utána br. Mikola László ³⁾ e várról mesélve írják, hogy Mikó Ferencz — kit Bethlen Gábor kocsisából emelt magas hivatalokra — ennek helyét megkedvelvén, a fejedelem azt neki adta, s ő oda várat épített; később meggazdagodván, fejedelmi méltóságra vágyott, s a fejedelem életére törve, mérget kevert Bethlen Gábor számára; azonban szándékát a fejedelem megtudván, a mérget ő vele itatta meg s Mikó-Ujvárat földig leromboltatta.

A Kunics és Mikola közlését már a nagy tudományu Benkő ⁴⁾ véna szszorji mesének nyilvánította, és azon közlemény koholtságát újabban gr. Kemény József Mikó-Ujvár emléke című jeles czikrában részletesen megmutatta ⁵⁾.

A fennebb (15—17. ll.) terjedelmesen közölt oklevelek tartalmából kiténik Mikónak Bethlen Gábor fejedelem iránti hűsége, s a haza közügyeiben teljesített buzgó és önzetlen szolgálatai minősége. Kunics és Mikola könnyelmű koholmányait eléggé megczáfolja már az az egy körülmény, hogy Mikó Ferencz Bethlen Gábor fejedelmet évekkel élte túl; jellemtisztaságát, s Bethlen Gábor kegyében mindvégig megmaradását pedig a legfényesebben tanúsítja az, hogy a fejedelem őt halála előtt 15 nappal 1629 nov. 1-én aláírt végrendelete egyik végrehajtójává tette ⁶⁾ s neki végrendeletében szép hagyományokat juttatott ⁷⁾, melyet bizonyára nem teen-

¹⁾ Az érintett relatoria megvan a gr. Lázár család levéltárában. Lázár István akkor csiki főkirálybíró bizonyos jobbágyságot kéretett fel Mikótól. Jelenik a kiküldöttek, hogy elmenvén Mikónak „sögödi házához, és ő kegyelmét személy szerint találván“ megkérék tőle Lázár István jobbágyságát; mire ő azt válaszolta: „hogy Lázár István ő kegyelme igazságát produkálja a székben, mivel hogy ma az assessorok is ott lesznek; ne kárhoztassák ő kegyelmét is azzal, hogy talán atyafiuságra nézne“. — ²⁾ Dacia Siculica. Claudiop. 1731. p. 50. ³⁾ Historia genealogica Transylvaniae 1731. p. 56. — ⁴⁾ Benkő. Milcovia. Tom. II. pag. 138. és kéziratí Specialis Transsilvaniája. II-ik rész. — ⁵⁾ Uj Magyar Muzeum. 1854. I. 44—61, 146—157. ll. Mikó-Ujvár Mikó Ferencz halála után fiára József-re szállt. Rákóczi fejedelem elvette ugyan tőle, de újból visszazaadta, s róla özvegyére a későbbi Dumokos Tamásnéra szállott. A várat Ali basa tatárai 1661-ben rombolták meg, később azonban 1714 helyreállítván Szeredavár néven később a székely határőrök használatába ment át.—⁶⁾ Kemény János öreletírásában (Szalay Magyar tört. emlékek I. 141. l.) írja: „Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öcscsét, gubernátort, Kovacsóczki István cancelláriust és Mikó Ferenczot főkomornikot, kik effectuálják dispositioit“.
⁷⁾ Bethlen Gábor végrendeletének ide vonatkozó helye a következő: Mikó Fe-

dett, ha Mikóba helyezett bizalmában csak a legcsekélyebb mérvben csalódott volna is. Nem őt választotta volna ki egyikéül azoknak, a kikre nejjének védelmét, támogatását halála után, Isten előtti felelősség terhével végakaratilag rábizta. Minek bizonyságaul álljon itt a végrendelet ide vonatkozó helye :

„Hasonlatosképen — így ír végrendelete hagyakozásainak végén a fejedelem — ngs Kovachóczky István és Mikó Ferencz hiveim, tudjátok azt, hogy egyiteket (Mikót) gyermekségétől, az mástokat fejedelemségemnek kezdetétől fogva vöttem hátam megé. Tanitványim, creaturáim vagytok, melyről szükség megemlékeznetek; hálaadó voltotokat, az én szerelmes feleségemhez continue igaz szolgálatotok által megmutatnotok, bizonyitanotok, mind a recenseált punctumokra, mind arra való nézve, hogy ő neki voltatok első eszközök a Brandenburgea házból való kihozásának; intelek sőt kérlek is jó atyámfiai, udvarból ki ne bucsuzzatok, hanem mellette légyetek, és öcsém uram után igaz hűséggel szolgáljátok. Melyért az ur Isten lelki testi jókkal áldjon meg mind magatokat mind maradéktokat. Ha pedig háládatlanok léstek hozzája, az Isten ítélőszéke eleibe citállak és ott adjatok számot. Hazátoknak mint kellessék szolgálnotok, arról semmi intést tenni szükségesnek nem látom. Az Isten szerelmes hiveim segítsen, igazgasson benneteket az igaz egyességre és szeretetre“.

Tizenöt nappal ezen végrendelet aláírása után 1629 novemb. 16-án az „eszes, vitéz, igaz maga viselő, kegyelmes. liberalis, oeconomus munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőképen tekintetében oroszlán, conversatiojában nyájas, ... tudós emberek conversatiojokban, disputatiók hallgatásában gyönyörködő Bethlen Gábor, az hazafiaknak atyja, a vitézljő rendnek mind jó tanítója s mind tüköre“ meghalt. Halála után a pártoskodás azonnal felüté fejét, és a pártszenvedély Erdélyt az ágitációk szinterévé tette.

rencz uramnak: Ezer arany, ezer tallér, ezer forint-garas, tizenkét ezüst tál, tizenkét csésze, nyolcz ezüsttángyér, két sőtartó, két aranyos csésze, egy gyertyatartó, három aranyos kupa, egy aranyos ezüstös elejű, hátulya karmanynyereg, egy karmazsinra csinált, arannyal bévert, lóra való szerszám, egy tigrisbőr, egy párduczbőr, egy ezüstszin habos kanavác, nuszttal bérlett csonka nyumente, egy szederjes virágos bársony, hiuz mállal bérlett csonka nyumente, egy meggygszin sima atlaez csonka nyumente, meggygszin tabittal bérlett, egy székfűszin öreg virágu kamuka-dolmány ezüstes kék tábittal bérlett, egy meggygszin sima atlaez dolmány, ezüstes kék tabittal bérlett, egy ezüstszin ha-

Mikó Ferencz egyelőre — Bethlen Gábor végrendeletéhez képest — a Katalin érdekében működött; midőn azonban ez ledérsége s a hazafipárt ellenében a kath. párttal szövetségese által méltatlanná tette magát a nemzet jobbjaiknak támogatására, ő is nyíltan átállott a Bethlen István pártjára ¹⁾, mely 1630 sept. 28-kán amazt a fejedelemségről lemondásra bírta, s Bethlent a fejedelmi székbe illesztette.

Előkelő állását, befolyását, s hivatalait Katalin, Bethlen István, sőt a két hóval ezután fejedelemmé választott I. Rákóczy György fejedelem idejében is egész haláláig megtartotta. A Rákóczyt fejedelemmé választó 1630 nov. 26-ki fejevári országgyűlés őt és Danielt Istvánt küldötte követségbe az új fejedelemhez Váradra ²⁾.

Államférfiúi tekintélye ez időben minden másoké felett állott. 1630-ban Kacharina fejedelem aszszony mindkét Torja lakóinak kik a kénkö-bányánál dolgoznak, főfelügyelőjévé nevezte ki. 1631-ben Rákóczy Mikó vezetése alatt küldé követségét Eszterházy nádorhoz, fejedelemsége elismerésének kieszközlése végett; mely követségében a nádor hosszas huzakodásaival szemben fontos szolgálásokat tett a fejedelemnek s az ügyet a pontozatok apr. 3-diki aláírásával diplomatai ügyességével célhoz juttatá ³⁾. Ugyanez évben a fejedelem az Ó- és Új-Torda s a tordaiak és az oda való sóvágók közti egyenetlenségek eligazításával őt bizta meg, és feladatát sikerrel megoldotta ⁴⁾. Az általa erről kiállított okiratot a fejedelem 1633-ban megerősítette.

Midőn Rákóczy ellen az ifju Székely Mózes pártot alakítva ügyének a portát megnyerni törekedett, s e végett előbb a temesi s budai basákhoz, majd a portára ment, 1633-ban az elégületlenek törekvéseinek ellensúlyozására Mikót küldte a fejedelem főkövetül

bos tabit-dolmány, török vont ezüsttel bérelt, ezek felett a két Torján való jobbágyokat⁴⁾. I. a végrendelet gr. Kemény József és Mike-gyűjteményben (Erd. Muz.) levő egykoru másolatait. — ¹⁾ Kemény János önéletrása u. o. 164. l. — ²⁾ Segesvári Bálint krónikája. Erd. Tört. Adatok IV. k. 200. l. — ³⁾ I. e követség történetét Krauss: Siebenbürgische Chronik I. Th. 92—106. Szilágyi Sándor: A Rákóczyak kora Erdélyben I. k. 276—303. II. — ⁴⁾ Gr. Kemény gyűjtemény (Erd. Muz.) Diplomatarium. T. VII. p. 541—545 és 549—553. Az 1631. dec. 20-án kiállított okiratot így vezeti be: „Nos Franciscus Mikó de Hidvégh, Illustrissimi Dni Principis Georgii Rákóczy Principis Transylvaniae, partium regni Hungariae Domini et Siculorum Comitum, Domini Domini nostri clementissimi Consiliarius et Thesaurarius, ac Sedium Siculicalium Csik Gyergyó et Kászón Supremus Capitaneus etc.

Konstantinápolyba, ki a Porta Rákóczy elleni haragját kiengesztelve, oly választ hozott fejedelmi urának, hogy „ha hűsz huszonöt áruló befut is a portára, hitelők és promotiojok nem lesznek, míg ő hatalmassága hűségében marad, adóját, ajándékait beadja és az országgal egyességben lesz“¹⁾.

Az 1634-ik évben a portán nagy előkészületek tétettek egy Lengyelország elleni hadjáratra. Midőn Rákóczy ez iránt kérdést tett, azt felelték rá, „hogy mivel hatalmas császár a lengyeltől igen megbántódott — reájok akar menni“. A fejedelem azonban tartván tőle, hogy e hadművelet ő ellene van készülöben, Mikót újra beindítá a portára a lengyelek elleni hadsereg fővezéréhez Murteza pasához. „Temesvárt, Lippán, Gyulán s az több végekben nem titkos lassu szóval, hanem nyilván, titkolatlanul az törökök beszélék, hirdetik, — írja Rákóczy Mikóhoz 1634 aug. 23-án — hogy az mostani hadnak, noha lengyelek ellen vagy az neve, de mi ellenünk való, hogy kétfelől szoritsanak meg bennünket, és annak felette Székely Mózessel is nyilván fenyegetnek“.

„Szabad lévén minden állatnak a maga oltalmazása, az kigyó is ha lehet, farkának elvágatásával is megoltalmazza a fejét. A fiu is édes atya előtt, az atya is fia előtt ily ügyben el szokott futni. A bárány is, noha nem rí, mikor a torkát metszik, mindazáltal rúgódóz a halál előtt. Mi is minden bizonynyal hatalmas császárunk igaz hive levén, az ő hatalmassága köntösétől el nem szakadunk, ha ő hatalmassága el nem úz és el nem vet fényes széki elől. De ha gonosz akaróinkért, vagy miért ő hatalmassága így minden vétünk nélkül ártatlanul el kezdene üzni a magához való ragaszkodástól . . . minden igyekezetünkkel, erőnkkel készen akarnánk találatni magunk oltalmára“²⁾.

Mikó követségének célja — Rákóczy aggodalmait eloszlatni, a lengyelekkel a béke megkötését kieszközölni és a portára futott elégületleneknek vagy kiadását, vagy Azsiába belebbezését megsürgetni, s lehetőleg egy esztendei adó elengedést nyerni: részben eléretett, s Rákóczy biztosítást nyert róla, hogy bár az elégületlenek ki nem adatnak, azok a porta részéről támogatást nyerni nem fognak.

¹⁾ I. Török magyarkori emlékek. Okmánytár IV. k. 181, 293, 331. II. V. ö. Pray Epistolae Procerum. P. III. 439. I. tévesen (1633 helyett) 1635-re tett octob. 15-ki keletü oklevéllel. — ²⁾ L. Ezen követségre vonatkozó leveleket az Erd. Muz. gr. Kemény-féle gyűjteményében. Erd. Tört. Eredeti oklevelekben IV. kötet.

Imént felsorolt hazafi munkássága Mikónak megérdemlett elismerésben részesült. Katharina fejedelem aszszony egy 1630 jul. 27-én kelt inscriptionalis levelénél fogva, részint több tanácsosainak közlénjárására, részint pedig hálásan megemlékezvén azon sok érdemekre, melyeket híve, Hidvégi Mikó Ferencz, fejedelmi tanácsos, kincstárnok és Csik- Gyergó- Kászonszék főkapitánya a haza irányában tett s ez által magát jó honpolgárnak nyilván bebizonyította, — elméjébe vevén különösen azt, hogy ezen híve, csak a minapában az égiekhez költözött halhatatlan emlékezetű fejedelmi férje iránt magát oly hívnék tanusította, hogy az őt az ország nagyságos urainak és tanácsosainak rendébe való felvétellel diszesítette fel, sőt az ország tanácsosainak választása által kincstárnokságra emelkedett; és a mi az ő sok és nagy fontosságú érdemei között a legfontosabb és a mi neki igen sok fáradságába került, az t. i. hogy a világ keleti és nyugati két nagy monarchájánál oly nagy és nehéz követségeket viselt és annál nagyobb és nehezebb ügyeket intézett el; és pedig minden dolgában híven, egyenességgel és buzgón járt el, sőt az adományozó fejedelemnő iránt is, midőn férje gyászos kiraulta után, fejedelmi székbe ült, hűségének minden kitünő jeleivel viseltetett, elanynyira, hogy kötelesnek érezte magát őt valamely fejedelmi kegye által kitüntetni. Ennélfogva, Kolozsvármegyében levő K. Monostort az ott levő kastélylyal, Mátkó, Jegenye falvakkal, melyek régebben Gyalu várához tartoztak, Mikó Ferencz hívének és mind két nemű örököseinek irta bé 8000 magyar forintban, bárki által csak ennek lefizetése és a netalán ezután általa azon jószágokban teendő építkezések ára megtérítése után kiválthatólag ¹⁾).

Rákóczy egy 1633 aug. 1-én kelt inscriptionalisában „megtisztelőleg, s hálásan emlékezvén meg őszintén kedvelt híve tekintetes és nagyságos Hidvégi Mikó Ferencz, kincstárnok, kamarás, belső tanácsos, Csik- Gyergó- és Kászonszék főkapitánya személyére és hűséges szolgálataira, mindég méltónak találta arra — úgy mond — hogy őt a fejedelmi kegyelem valamely bőkezű adományával tüntesse ki. Ő ugyanis ifjuságától fogva Erdélyországnak és fejedelmeinek, kivált pedig a dicsőséges emlékü Bethlen Gábornak mind otthon, mind a csatatéren, valamint a világ mind két nagy monarchájánál a haza közjáváért s békéjéért viselt követségeiben,

¹⁾ Liber Regius Principis Gabr. Bethl., Georg. Rakocius I. et Catharin. Principissae. Tom. VII. pag. 640—645.

azután pedig a most adományozó fejedelemnek is mind fejedelem-sége elnyerésekor, mind egyéb az ő hűségére, gondjaira bizott ügyek elintézésében a haza jó polgárának minden tisztét, szilárdsággal, egyenességgel és szeplőtlen hűséggel szolgálva, ugy teljesítette, hogy magát a fejedelmi kegyelem bőkezű adományára méltóvá tette. Ennél fogva — ugy mond a fejedelem — minthogy revezett Mikó Ferencz híve neki, országának a magyarországi nádor által közelebb-ről történt fegyverrel megtámadása alkalmával háborui czélokra tizezer magyar forintot kölcsönzött, ennek megtérítéseül, valamint előszámlált hazafiai érdemeiért még 5000 magyar forintnak után-számításával a Kolozsvármegyében levő egész Kolozsmonostori uradalmat az ottani kastélylyal, Jegenye falvával és Mákóval (kivéven az ott levő nemesi udvarházakat) tartozmányaikkal együtt nevezett hívének és mind két nemű örököseinek irta be, és zálogosította el, oly módon, hogy az akár a fejedelem, akár bárki más által csak az irt 15,000 magyar forint lefizetése után legyen kiváltható ¹⁾).

Mikó Ferencznek a haza és közügyek szolgálatában töltött hasznos élete eddigi rajzából, hazafi működésének feltüntetett eredményeiből s a fejedelmek elismerő nyilatkozataiból, a figyelmes olvasó tájékozhatta már magát az ő történeti egyénisége s jelleme felől alkotandó ítéletére nézve. Némely felőle fenmaradt állításokat azonban közelebb-ről kell bírálat alá vennünk.

Az egykoru Kemény János és a későbbkoru Grondszyk Sámuel némely tévedésen és az I. Rákóczy György korában, mondhatni, minden kiváló egyén s köztük Mikó nevéhez is füződött mende-mondákon alapuló feljegyzéseket hagytak hátra, melyek Mikó Ferencz jellemének megítélésében már nem egy újabbkori történetírót vezettek félre.

Önéletírásában előadván Kemény János a Bethlen Gábor halála utáni zavarokat és azt, hogy a zavarosban Katharina fejedelem aszszony miképp játszta kezére Csákinak a tárházból két izben kihozatott 50,000 aranyat, elbeszélését így folytatja. „Látván Mikó Ferencz is, mint foly az dolog, melléje vevén Nagy Pált az gyalog kapitányt és holmi praetextusok alatt az fejedelem aszszonytól commissiót extrahálván, (mely maig is leveleim között exstál) az tárházban bébocsáttatása s reá bizott holmi eszközök elhozásának megengedése felől, Fogarásban menván az tárházból mindeneket elhozott, valamelyek nevezet szerint az feje-

¹⁾ U. o. *Liber Regius* Tom. VII. p. 254—257.

delem aszszonynak nem legáltattak volt, sem másoknak: az mint hogy csak azokról tött vala az fejedelem testamentaria dispositiót, melyek benn az tárházban reponáltatva állanak vala; de az mindennapi expensákra való s naponként érkező jövedelmek fejedelmi, sőt királyi méltósághoz illendő és szükséges mindenféle sok szép és gazdag jók csak rendkívül és regestralás nélkül az komornikok s egyéb tiszték kezeken forognak vala; fejedelem aszszony egyébaránt is mind tékozló s mind gondviseletlen levén, csak az eltitkolhatlan részt hagyták kezénél, egyebekkel felosztotának. Melynek kihordását, mint hallottam, szegény atyám (Kemény Boldizsár) könyves szemekkel nézte¹⁾.

Kemény János ezen részben tudomásra, de részben csak hallomásra épített feljegyzése Mikó ellenében a hűtlen közkinckezelés gyanuját ébreszti fel; egy súlyos vádat, melyet mondhatni minden hivatali elődére és utódára még eddig rá fogtak. Ámde hiszen maga Kemény János mondja, hogy Mikó a fejedelem aszszony commissiojából ment bé a tárházba, melynek kulcsa hivatalánál fogva nála állott. Aztán Mikó a fejedelemnőnek kincstárnoka, Bethlen Gábor fejedelem végrendeletének egyik végrehajtója, legatumainak a tárházbeli javakból kifizetője, és a „rábizott holmik“ kezelésében ide vagy amoda szállításában mindenkitől szabadon és függetlenül intézkedő tisztviselő volt; hatáskörében tetszése szerint tehetett mindent, habár Kemény János féltékenykedő atyja, akkor fogarasi kapitány — az okokat nem ismerve — nem a legjobb szemmel nézte is a tárházbeli dolgok elvitelét.

És az is megjegyzendő, hogy — daczára a Bethlen Gábor roppant költségekbe került hadviseléseinek s temérdek egyéb költekezéseinek: a Báthory G. idejében teljesen kiürült kincstár épp a Mikó hivataloskodása idejében, tán az ő éber gondviselése és szemes kincstartóskodása által jött azon helyzetbe, hogy a Katharina által kivett 50,000 arany mellett Bethlen Gábor végrendeleti legatumainak roppant összegét is fedezhette, s a mellett a fejedelemnő pazar költekezéseivel sem merült ki. Aztán, mi több, Mikó Ferencz „az mindennapi expensákra való s naponként érkező jövedelmek“ kezelését, főkomornyiki hivatalánál fogva számadási kötelezettség nélkül vitte, így nyerte e hivatalt még a Bethlen Gábor idejében.

¹⁾ I. Szalay. Magy. tört. Emlékek. I. 170—171. ll.

Rákóczy Györgynek azon 1637 febr. 1-én kelt biztosítóleveleléből, melyben a főkomornyikságot éppen Keménynek conferálta, kitűnik, hogy e hivatal számadatlan livatal volt; „conferáltuk ő kegyelmének — így hangzik e levél szövege: az főkomornyikságnak tisztét számadatlanul, azon fizetéssel, az minemü szegény Mikó Ferencznek volt szegény megholt fejedelem idejébeni komornyikságára; assecuráljuk . . . , hogy soha mi sem ő kegyelméről, sem maradékítól, successoritól, ez tisztviseléséről, számot adni nem kívánunk seb“¹⁾.

Hogy számadási kötelezettség nélküli tiszt volt a főkomornik tiszte, azt Kemény Jánosnak a fennebbi okcattal kapcsolatos következő sorai is megerősítik: „Én pedig noha nem voltam tisztem szerint generalis, hanem főkomornik, mert még in anno 1636 viszsza-jövén az akkori hadi expeditioból, 1637 fordulván febrúariusban nemcsak offerálta, hanem mondhatom inkább imponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusaltam, causalván praedecessoromnak Mikó Ferencznek holta után maradékinak sok kárvallásokat, noha számadatlanul való tiszt volt eleitől fogva“²⁾.

Az itt mondottakból kitűnik, hogy Kemény János feljegyzése az azon korban divatos gyanusítgatás mendemondáin alapszik, és épp oly forrásból eredhetett, a mint ugyancsak Kemény János önmagáról is feljegyezte, „hogy mihelyt az Isten állapotcskáját nevelni kezdé, mindjárt az irigység is csatázni kezdte ellene“ elhittetvén a fejedelemmel felőle, hogy „az Bethlen fejedelem javaiban Katharina idejében kezéhez sok jutott volna“³⁾.

Mikónak szintén szép vagyona volt, ez volt a száлка irigyei szemében; hogy azonban a Kemény által kifejezett gyanusítás a valószínűségnek még csak árnyékával sem birt soha, kitűnik különösen abból, hogy Katharina és I. Rákóczy György fejedelmek fennebb közlött adománylevelei szerint is Mikó e fejedelmek teljes bizalmát és becsülését egész haláláig birta s hazafi érdemei tiszteletben tartattak. Ugy vélem, hogy az oly egyének, minő Mikó volt, ki összes vagyonát munkával és érdemekkel szerezte, ki Báthory fejedelemtől kiérdemlett első 50 aranyával vetve meg vagyonosodását, önérettel mondja maga felől: „super hoc aurum aedificavi, abban egyet sem költöttem el, mig hamar más ötven és azután

¹⁾ Magyar Történelmi Tár XVIII. 49. l. — ²⁾ Kemény János önéletírása u. o. 305. l. — ³⁾ U. o. 239. l.

több-több kezdé reá gyülni. „Quia erat benedictio neque repugnabant“; a ki így nyilatkozik, s a kinek jelmondata: „Virtus labore nitescit“ — egész élete képén visszatükröződik: az ily egyén nevéhez tettei félreértése vagy téves magyarázata következtében hozzáfűződhetik ugyan a balítéletűek indokolatlan gyanuja, de a gyanúsítás nyilái annak közszolgálatokban életkoczkázató vállalatokban edzett s egy fényes diplomáciai pálya sikerei s három fejedelem bizalma és éreztetett kegyelme által megtisztított jellemét nem érinthetik.

Kemény János önéletírása további folyamában egy új tévedéssel úgy tünteti fel Mikó Ferenczet, mintha a Székely Mózes, Répostvári Zsigmond és Bethlen István Rákóczy elleni mozgalmainak részese lett volna ¹⁾. Ezt azonban megczáfolja az a körülmény, hogy Rákóczynak az elégületlenek ellen a portára küldött főkövete 1633-ban és 1634-ben éppen Mikó Ferencz volt, mi fennebb oklevelileg igazolva áll.

A fejedelem s Mikó közötti állítólagos meghasonlásról két történetíró értesít.

„Mikó Ferenczet is igen disgustálá (Rákóczy), az ki is nagy promotora vala az fejedelemnek, ez is meghala szerencsével, mert aligha török közé nem megyen vala, mert a religio dolgában is offendáltatott vala s az háromszéki kapitányságnak is másnak alkalmatlan móddal, közembernek collatiojával“ ²⁾. Ezt írja Kemény János. A későbbkori Grondszy Sámuel pedig Rákóczynak erőszakoskodásait érintve, Mikóra nézve azt jegyezte fel: ³⁾ „Franciscum Mikó, virum optime de republica meritum, aperte impetit, sed hunc de insidiis ejus mors ademit“.

Mindkét közlemény tulzás, s mindkettő a Mikó halála utáni eseményeknek költött előzménye. Egy még későbbi író — Ortelius ⁴⁾ még tovább megy tulzásával, azt állítva, hogy Rákóczy Mikót lefejeztette. Gróf Kemény József ⁵⁾ Benkő azon állításával szemben, hogy Mikó „morte placida obdormivit“ ⁶⁾, ezen

¹⁾ U. o. 240. l. — ²⁾ U. o. 236–237. ll. — ³⁾ l. gr. Kemény József gyűjteményében (Erd. Muzeum) Epitome praecipuarum rerum etc. p. 441. — ⁴⁾ „Ortelius redivivus et continuatus, oder ungarischen Kriegs-Empörungen historische Beschreibung, durch den berühmten Historicum H. Hieronimum Ortelium Augustanum . . . mit einer Continuation . . . durch Martin Meyern Historiophilum. Frankfurt am Mayn, 1665“ pag. 122. — ⁵⁾ Mikó-Ujvár emléke. Uj Magy. Muzeum 56–61. ll. — ⁶⁾ Benkő: Specialis Transsilvaniája II. rész. V. ö. Trans. Gen. II. p. 402–404.

adatok, és Rákóczynak egy 1635 dec. 10-én kiadott inscriptionalisa alapján kímutatni igyekezett, hogy „Mikó Ferencz 1633 után életének utolsó éveiben a fejedelem bizodalját elvesztette, s hogy ha a halál őt fejedelmének üldözésétől meg nem menti vala, úgy járt volna, mint Zólyomi Dávid, a ki életét fogságban végezte“.

A mi ezen állításokat illeti, tény az, hogy Rákóczy telhetetlen önzésen alapult családi politikája és orthodox kálvinistaságával szemben Mikónak szép vagyora és unitáriussága nem voltak valami tetszetős dolgok; az is lehetséges, hogy mint Bethlen Gábor végrendeletének végrehajtója a Rákóczy által elköltött hagyományi összegek miatt némi surlódást vele ki nem kerülhetett; de hogy ezek daczára Mikó mind végig a fejedelmi udvar közelében élt, Fejérvárt lakott ¹⁾ és ott is halt meg, arról kétségbe vonhatlan hitelű adatok vannak, a melyekből következtethetni, hogy a fejedelem elég tapintatos volt életében vele megérdemlett tisztelettel és kimélettel bánni.

Hogy 1634-ben még a fejedelem bizalmát a legnagyobb mérvben bírta, arról azon évben viselt nagyföntosságu követsége tesz bizonyosságot. A mit Kemény a háromszéki kapitányságra nézve mond, az tévedés. Mikó Csik-, Gyergyó- és Kászón-székek főkapitánya volt, e tisztet mindvégig megtartotta, s nincs rá adat, hogy ő Háromszék főkapitányságát kereste volna. Háromszék főkapitánya az ő idejében hidvégi Nemes Tamás volt, s bár úgy látszik, erre czéloz, rája s még kevésbé Mikónak csiki főkapitányi utódára a hirneves Petky Istvánra — nem is talál az, mit Kemény János valamely „közember“ állítólagos elébetételével jelezni akart ²⁾.

Mikó Ferencz 1635 jul. 15-én történt halálát s aug. 28-kán az országgyűlés együtt léte alkalmával nagy ünnepélyességgel való eltemetését az egykoru Segesvári Bálint krónikájában így jegyezte fel: „15. julii halt meg az n. Mikó Ferencz, fejedelemnek főtanácsa, Székely ur, Gyula Fejérváratt az maga házánál, az ki az országnak sokat szolgált az portára, mind peng az német császárnál

¹⁾ Fejérvárt háza volt, melyet 1629-ben építtetett, s mely maig fennáll. Az épület nyugati oldalán a fal felső részében egy négyszögü faragott kövön a következő felirat állott, legfeljül: 1629, két részre osztva a Mikó-czimer által (három medvefő fejljülről koronával díszítve); tovább nagy betűkkel írva: Fran. Mikó de Hidvég, Ser. Dmni D. Gabr. Sac. Rom. Imp. Trans. Princ. Cons. Camer. Cubicul. Sup. S. Sicul. Czík, Girgio et Kazon Capitan. Alant jelmondata: Virtus labore nitescit. I. Magyarország. 1862. 170. l. — ²⁾ V. ö. Kemény ön-életírásával u. o. 257. l. —

egynehányszor volt. 28. august. temették ugyan fejevári templomban nagy solemnitással a fejedelem akaratjából¹⁾. Bodoki Mikó Miklós — Ferencznek rokona — naplójában²⁾ Segesvári feljegyzését így egészíti ki: „1635 aug. 28-kán temették el Fejevárt Mikó Ferenczet az kis templomban nagi becsülettel, az Fejedelem, Fejedelem aszoni, Erdélyországnak az szini mind jelen volt akkor“.

Ez egykoru feljegyzések kétségen kívül helyezik, hogy a Kemény és utána mások által Mikó kegyvesztésére vonatkozólag ránk szállott közlemények tévedésen alapulnak s illetőleg a Mikó halála után családja által szenvedett sérelmekből lettek meritve. Kegyesztett emberek fény és pompában a Mikóéhoz hasonló végtisztességben részesítettetni nem szoktak.

Gróf Kemény József fennebb (28-ik lap) érintett véleménye támogatására Rákóczynak egy 1635 dec. 10-én — Mikó halála után 5 hóval — kiadott inscriptionalisát közli, melyben a fejedelem a drassói, springi, gergelyfáji és vingárdi jószágokat Kassay István fejedelmi tanácsosnak 7,000 m. forintba irta bé. E jószágokat Mikó Mark vajda özvegyétől, Bogáthi Druzsiánától vette volt. Rákóczy Mikó özvegyétől és fiától azon látszólag törvényes örv alatt, hogy Mikó Bethlen Gábor és Katalin idejében főkomornyik és kincstartó korában a kezeihez befolyt közjövödelmekről a fejedelemnek nem számolt, elfoglaltatta e jószágokat, elengedvén nekik az elfoglalt jószágok fejében a számadást.

Ez okirat nem renditheti meg előbbi állításunkat; a ki Rákóczy családi és közpolitikáját ismeri, a fejedelem ezen fogását azon politika természetes kifolyásának találandja, a nélkül, hogy vonatkozásában Mikó szeplőtlen jellemének gyanusítását keresné. Bizonyára, ha ez oklevélben foglalt vád Mikó ellen felhozható lett volna, Rákóczy -- ki az eszközökben még nem is igen válogató volt, s ki Erdély akkori hatalmas főurai közül nem egyet hozott rettegsbe -- tudott volna módot találni rá, hogy Mikót életében számadásra kényszerítse. Ámde, hiszen éppen Rákóczynak egy okleveléből, s Kemény János feljegyzéséből tudva van, hogy a komornyikság eleitől fogva számadási kötelezettség nélküli hivatal volt.

¹⁾ Erd. Tört. Adatok IV. k. 208—209. II. V. ö. U. o. 28—29. II. Haller Gábor napló feljegyzéseivel, ki halálit tévesen jul. 17-re teszi. — ²⁾ E napló eredetije Peselneken Jankó András urnál van, a mint erről Orbán Balázs „Székely föld leírása“ II. k. 25. lapján értesít.

Ez oklevél tartalmából csak azt lehet következtetni, hogy Mikó elhalván, a családja kezén levő roppant nagy vagyon — melynek arányában, ugyszólva, semmi szolgálatot nem tettek már a fejedelemnek — szálla volt a fejedelem, s mások szemében is, és mindenek felett megfontolandó az, hogy az érintett jószágok elvétele s az ő részére beírását azon Kassai István eszközölte ki, a kit Kemény János ugy jellemez, hogy „igen gonosz lelkü ember vala, és az ő elméje s az fejedelemnek arra hajlandó természeti miatt sok emberek nyomorittatnak, károsittatnak vala meg, törvének színe alatt!).

Gróf Kemény József véleményével szemben, még két tényt kell felemlitenem. Egyik az, hogy Mikó Ferencz fiának, Józsefnek, I. Rákóczy György 1635 dec. 20-án — tehát az előbb érintett in-scriptionalis levél kelte után 10 nappal — a baróthi részjószágot adta új adományképpen ugy, hogy ha örökösök nélkül halna meg, neje Macskási Ilona 2000 m. forintban birja zálogképpen²⁾. A másik adat az, hogy 1635-ben leginkább a Mikó Ferencz közbenjárására állittatott helyre a székelyek azon régi kiváltsága, hogy „székely örökségben királyi jognak, magszakadás-hirdetésnek helye nincsen, s ha törzsökös székely hal el, birtokát nem örökli a fiscus, hanem száll mindkét águ maradékaira“; melyet 1636 január 30-kán Rákóczy kiváltságlevélbe foglalván, ennek bévezetésében említi, hogy az 1635 — májusi fejevári gyűlés alatt „néhai tekintetes és nagyságos hidvégi Mikó Ferencz, akkori tanácsosa és udvarnoka, Csik-, Gyergyó- és Kászon-székek főkapitánya s őszintén kedvelt hive“ járt közbe nála a székelyek ezen kiváltságának visszaállítására³⁾.

Ugy vélem, hogy e két adat is erősséget nyujt a gr. Kemény József által Kemény János, Grondsky s Ortelius téves közléseiből levont következtetések megdöntésére, s annak kétségen kívül helyezésére, hogy Mikó Ferencz Rákóczy György fejedelem kegyében mindhalálig megmaradt.

Kemény János önéletiratában⁴⁾ azt jegyezte fel Mikó Ferenczről, hogy „religiojában névvel unitárius, de valósággal

¹⁾ U. o. 405. l. — ²⁾ U. o. Liber Regius Georg. Rákóczy I. Tom. VIII. pag. 113—115. — ³⁾ Erd. Tört. Adatok I. k. 276—280 ll. — Itt megjegyzem, hogy Bethlen Gábor Kászon-szék régibb szabadalmait 1626 aug. 26-án szintén a Mikó Ferencz közbenjárására erősítette meg. Az oklevél másolata megvan gróf Lázár Miklós ur birtokában. — ⁴⁾ U. o. 75—76. ll. —

semmi religioju ember vala. Az pápistaságban az purgatoriumot és czeremoniákat javallotta; zsidóságból az szombatot; kiből egyet, kitől mást, és a millenarius idöket hitte, s voltak szegénynek sok superstítoi, de ez világ szerint igen értelmes, elmés, expertus, jó bátorságu familiaris, jó hazafia, nekem vérszerint is atyámfia, egyébiránt is igen singularis jóakaróm vala“¹⁾).

Az egykoru író e feljegyzése, alig egyeztethető ki azon másikk állításával, hogy Mikó Rákóczy által „az religio dolgában is offendáltatott vala“²⁾; mielőtt azonban ennek czáfolatába bocsátkoznám, már csak a könnyebb megértetés okából el kell mondanom egyet-mást az unitarius vallás e korbéli történetéből.

Mint a magasröptü sas szárnyai alól kikelt s még magasabbra szálló kis ökörszem, ugy vált ki a XVI-ik század utolsó felében az erdélyi reformáció forrongása közben a keresztény hitfelekezetek azon kicsiny raja, mely magát egyik sarkalatos hitelvéről *uritariusnak* nevezte. A kor szelleme kedvezett neki, az ország szabadelvü fejedelme II-ik János, választott király, az ország értelmi és vagyoni arisztokráciájának nagy része, Kolozsvár s némely más városok egészen, különösen a magyarság és székelység tömegesen csatlakozott hozzá, s a nemzet törvényhozása létezését köztörvényileg biztosította.

Tertullian mondja: „a ki felismeré az igazságot, nem tehet másképp, követnie kell azt“. Itt is a felismert igazság hatalma működött. Az úttörő Dávid Ferencz alkotó és öszszetartó nagy szelleme, s az általa tanított unitarius vallásnak tiszta alapigazságai és benső ereje kettős diadalt arattak a reformáció betetőzésével; egyik e vallásfelekezetnek Erdélyben és Magyarországon nyert elterjedésében, másik a hit és lelkiismeret szabadságának az egész keresztény világ minden népei közt legelőször e hazában történt proclamalásában nyilvánult.

A hit és lelkiismeret szabadságát biztosító 1568-diki tordai, s az 1571-diki m. vásárhelyi törvényczikkek Erdély és a protestantismus történetében korszakot alkotó jelenségek; dicsősége ha-

¹⁾ I. Fonnebb 4-ik lapon a 1)jegyzetet. Kemény János lakodalmán 1632 jun. 14-én Mikó násznagy volt; Kemény önéletírásában (u. o. 235. l.) így jegyzi ezt fel: „Voltak jelen velém, kik eljöttek szegények, sok böcsületes uri és főrend emberek, nevezet szerint: Kornis Zsigmond, fejedelem képében; Mikó Ferencz feleségestől, maga násznagy, fia Mikó József vőfély, felesége nyoszolyó aszszony“ stb. — ²⁾ U. o. 236. l.

zánk azon korbeli fejedelmének és törvényhozásának. E korszak volt az unitárius vallásnak fénykora. Délpontra jutott napja azonban az unitárius János Zsigmond kora halála után hanyatlani kezdett; az unitárius Békés Gáspár ellenében a katolikus Báthory Istvánnak mesterségesen keresztülvitt fejedelemmé választása az unitarismus sorsa felett is döntő volt.

A Báthoryak kora e hitfelekezetnek nem kedvezett. Már 1572-ben ¹⁾ a hitújítás örve alatt Dávid Ferencz kérdőre vonatott, nincsenek-e köztük a János Zsigmond vallásától eltérő nézetűek; 1573-ban a kolozsvári és tordai országgyűléseken a hitújítók ellen 1572-ben hozott törvényczikk, melynek éle Dávid Ferencz ellen volt intézve, megújított ²⁾; 1574-ben pedig nejét léptették fel ellene az enyedi zsinaton, s lutheránus és református papok választották el; végre 1579-ben hitújítás vádja alatt perbe fogták, más véleményűek által elítéltették, börtönbe és vértanui halálra juttaták.

Állampolitikai indokok nem igazolják e szigort, s a történész abban csak a türelmetlenségnek egy szomorú példáját láthatja, mely az eszélytelen Báthoryakra a szégyen bélyegét nyomja.

Az unitárius egyháznak egyházfőnökében történt ezen megtagadtatása és megalázása, csak egyike volt a Báthoryak ez egyház elnyomására s üldözésére való kísérleteinek; melyek célja egyfelől ez egyház tagjainak megfélemlítése, megbontása, másfelől a fejedelmi kegy sokféle előnyeinek kínálása által, hivatal- és birtokadomány, valamint a kedvezés minden eszközének, kecségtetései- nek foganatba vételével ez egyház rovására a térítés munkájának megkezdése volt.

Egy másik nagy horderejű cselekvény volt a sajtó megszorítása. Az unitarismus diadalát a szóbeli hitvitákon kívül főleg azon fényes irodalmi tevékenység által vivta ki, melyet a János Zsigmond idejében Dávid Ferencz és társai kifejtettek. Hogy ennek is

¹⁾ A tordai országgyűlés törvényczikkei első pontjában mondatik: „Valakik az végezés kívül az religioban valamit innoválnának, az mint ő nsga előnkbe adja, hogy effélék volnának: ő nsga Dávid Ferenczet és a superintendeust hivassa hozzá, értse meg tőlök ha efféle innovátorok különb vallásban vannak az ő vallásoktól, kiben voltanak az megholt urunk idejében; ha különb és új dolognak vallásban találtatnak, ő nsga excommunicálta, mely excommunicatioval ha ők nem gondolnak, autoritása legyen efféléknek megbüntetésére az ő érdemek szerint“. I. Erd. Tört. Adatok I. k. 296. l. — ²⁾ I. e törvényczikkeket Erd. Tört. Ad. III. k. 285—287. ll.

gát vettessék Báthori István már 1571. sept. 17-én rendeletet adott ki, „hogy ezentul egész Erdély országban és a hozzá tartozó m. országi részekben, a fejedelem jóváhagyása, megegyezése és engedélye nélkül, lefoglalás és minden javainak elvétele büntetése alatt egy könyvnyomtató is semmiféle iratot, legyen az bármily csekély s bármelyik régi vagy új szerzőé, kinyomtatni, — a kinyomtatottat vásárról vásárra hordozni, terjeszteni és árulni ne merészelje.“¹⁾

E rendelet nagy fontosságu az unitárius vallás történetében. Ennek alapján lön egy ideig megszorítva az unitáriusoknak azon a többi vallásokkal közös szabadsága, hogy hitczikkeiket szabadon fejtegethessék, vallásos tartalmu munkáikat püspökük felügyelete alatt kinyomathassák; sőt ennek alapján vétetett el később 1572-ben fejevári nyomdájuk is, átadatván a helvét hitvallásuaknak²⁾.

Az unitárius vallás központja ez időben Kolozsvár volt; ez volt a püspök székhelye, s a fejevári iskolának a reformatusok kezére játszása után egyetlen felsőbb iskolájuk is itt volt. Midőn Báthory István 1581-ben a jézsuiták gazdagon dotált akadémiáját Kolozsvárt megalapította, egyik hátsó gondolata az unitarismusnak saját otthonában megtámadása és háttérbe szorítása volt.

E czélzatnak azonban az 1588. decz. 8-án Medgyesen tartott országgyűlés azon végzése, mely a jézsuitákat az országból kizárta, gátolt vetett. Azon nyomasztó 18 év leforgása után, mely alatt Báthory István és utódai az unitárius vallás elnyomására minden alkalmat megragadtak, az első örömnapja az volt az unitáriusoknak, midőn decz. 16-án, a fennebbi végzés hosszas küzdelemben kivívása alkalmából, Hunyadi Demeter unitárius püspök a medgyesi templomban „hála imát monda Istennek, köszönetet a fejedelemnek s különösen a rendeknek, hogy oly kitartók voltak.“ 1595-ben Báthory Zsigmond újra behozta ugyan a jézsuitákat Kolozsvárra és Fejevárra, de az ápril 16-ki fejevári országgyűlés határozattá emelte, hogy „ez megnevezett helyeken kívül se Váraddá, se semmi egyéb helyekre, se Erdélyben se Magyarországon sehová, az jézsuitákat bé ne eresztesse és collegiumok, gyülekezetek lakóul sehol ne lehessen az megnevezett helyeken kívül. Ezen kívül pedig az minemü tanítók, praedicatorok, az római reli-

¹⁾ Eredetije a szász nemzet levéltárában. Másolata meg van gr. Kemény József gyűjteményében (Erd. muz.) Diplom. X. k. — ²⁾ I. Benkő: Transsilvania II. köt. 327. l.

gión kívül, az egyéb recepta religiókön Kolozsváratt, Fejérváratt és egyéb helyeken is vagynak: azok se személyekben, se iskolákban, se templomokban, se jövedelmekben se semminemű állapotokban meg ne háboríttassanak; hanem intra limites vocationum suarum tartassanak az pater jézsuiták, semmi öszveveszésre és egyenetlenségre okot ne adjanak. Ezenképpen az több recepta religiókön való papok is“¹⁾.

A XVI.-ik század végét az unitárius vallás — daczára a jézsuitáktól szenvedett sérelmeknek, még teljesen virágzó állapotban érte meg. Dávid Ferencz ragyogó példája, hitéhez szabadságának s életének feláldozásával megpecsételt erős ragaszkodása, példás öszzetartásra ösztönözte a felekezet minden tagját; adatok bizonyítják, hogy Enyedi György püspök idejében e vallás közönség ekklesiáinak száma a 425-öt meghaladta²⁾.

A XVII.-ik század Básta dulásai s erőszakoskodásairól szomorúan emlékezetes első évei az unitáriusokra is sok vést hozók voltak. A jézsuitáktól szenvedett sok méltatlanság miatt csordultig telt már a keserűség pohara, midőn 1603 junius 2-án Székely Mózes Erdély felszabadítása céljából indított hadi vállalata közben Kolozsvár falai alá érkezett. A várvavárt szabadság első hírére a város népe a jézsuitáktól szenvedett méltatlanságok boszuérzetével „a tanácsnak és centumpatereknek sem parancsára, sem akaratjából, sőt mint némelyek állítják nem is hallgatólagos beleegyezéséből“, megrohanta a jézsuiták farkasutczai kolostorát, azt földig lerombolta s a jézsuitákat a városból kiűzte³⁾.

Kolozsvár népének e meggondolatlan ténye — bár a beszámítás szigoru mértéke alá nem eshetik — eléggé még sem menthető, s következményeiben a városra és az avval azonos unitárius ekklesiára a legnagyobb veszélyt hozó volt; mert az 1603 szeptemberi dévai országgyűlésen a megfélemlített rendekkel Básta kimondatá, hogy azon városoknak, melyek a német császár hűségétől eltávoztak, semmi más egyházi szertartások a rom. kath. egyházen kívül ne legyen; a kolozsváriak pedig mentől előbb kötelesek a jézsuitáknak a nagy katedralis templomot és oskoláikat átadni, s a

¹⁾ I. Erd. tört. Tára II. k. 59 l. — ²⁾ I. Szentábrhámi Mihály egyh. történeti jegyzetei kivonatát H. Szentpáli Ferencz kéziratában Jakab E. urnál. — ³⁾ Gr. Kemény József: Collectio major manuscritorum T. X. Stephanus Szamosközy Rerum Transilvanicarum. 699—721 ll. Deutsche Fundgruben I. 184. Egy kis deák krónika. Magyar tört. Tár VI. k. 261. l.

mellett városi jogaikat elveszítvén, fizetnek 60000 frt hadisarcot. Többen — köztük Trauzner Lukács is — a kath. vallásra erőszakal áttérítették, s Tótházy Mihály kolozsvári királybíró és előkelő unitárius ember, éltét a kath. vallásra áttéréssel megváltani nem akarván, Déván lefejeztetett.

Básta a dévai végzéseket végrehajtotta. Az unitáriusok templom és iskola nélkül maradtak; s az akkori püspök Toroczka Máté bujdosásban keresvén menedéket, egyháza fő nélkül maradt, kitéve az üldözés, fogyatás, erkölcsi és anyagi gyöngítés minden nemének.

Ime, vázlatosan elősorolva, ezek voltak azon sebek, melyek az unitárius egyház alig meggyökerezett s már terebélyessé vált előfáján, katolikus érdekekben, katolikus fejedelmek által vagy nevökben ejtettek.

A hit és lelkiismereti szabadságot biztosító törvények, nem voltak erős védmű a hatalom tulkapásai ellen.

A Bocskay által visszaállított rend és béke e sebeket lassanként begyógyította. A bujdosásából visszatért püspök Toroczka Máté erélye és tevékenysége az egyházi ügyeket rendezte s a régi kerékvágásba terelte. Az elvett templomok és iskolák, a jézsuiták 1606-ban történt végleges kitiltásával, az unitáriusok jogos tulajdonába visszaadattak.

Ámde az alig kipihent szenvedések után a XVII-ik század további folyamában csak újabb elnyomási törekvések ellen való szünteleni sikertelen küzdelem várt az unitáriusokra. Csak az ellenfél változott; a türelmetlenség és hatalmaskodás célja és eszközei a régiek maradtak.

Kolozsvár lakossága e század elején egészen unitárius volt. A reformátusok átvették a katolikusok azon törekvéseinek folytatását, hogy e felekezetet főfészkében Kolozsvárt támadják meg. A politikájában és jellemében erőszakoskodó Báthori Gábor áttérése a református vallásra, kedvező időpont volt céljuk előtérbe tolására; 1608-ban már keresztül vitték, „hogy Kolozsvárra a szentháromságról való igaz Orthodoxa Confessio, melyet Helvetica Confessionak hívnak, bevittessék és a Confessio Publice azon Confession levő tanítók által prédikáltassék.“

1610-ben az unitáriusok óvári főiskolája melletti „puszta templomot“ Báthori átadta Traszki Lukács református papnak, a várossal megépíttette számukra, *) „scholát szerze és hozzá-

*) l. A városi jegyzőkönyvben foglalt pontozatokat 1611. október 20-káról.

juk szép proventust jövedelmet rendele.“¹⁾ Az 1612-ben május 15-én Szebenben tartott országgyűléssel, eljárását végzésileg jóváhagyatta.

Mind ez a város szabadságainak és az 1595-iki végzésnek sérelmével történt. Az unitáriusok csak folytatásul tekinték azon sérelmeknek, melyeket a Báthoriaktól szenvedtek, a kiknek az unitáriusokra csak elnyomást és üldözést termő korszakát egyik unitárius költő e versben jellemezte :

„Regia Bathoridum quis non insignia novit?

Quae tamen assiduis plena fuere malis“.

¹⁾ Hol volt a reformátusok iskolája? E kérdésre sem Szilágyi Ferencz „a kolozsvári ev. reformata eklézsia történetei“-ben, sem gr. Kemény József a Kenderesi Ferencz „kolozsvári phoenix“-ére tett jegyzeteiben, (Tudományos gyűjt. 1829. VII. k. 86—111. l.) sem Szász Gerő „a kolozsvári ev. ref. egyh. történetének rövid vázlatában“ (Névkönyv. 1869. 1870.) tájékoztató feleletet nem adnak, sőt gr. Kemény József az óvári „templom melletti klastrom“ kifejezéssel a klastrom alatt az unitáriusok óvári főiskoláját értve — azon téves véleményt fejezte ki, mintha Báthory azt adta volna át iskolául a reformátusoknak. Az unitáriusok óvári oskolájuknak egész 1693. oktob. 10-ig birtokában hagytak, a midőn az a katolikusoknak átadatott. A reformátusoknak Báthory Gábor az óvárban az akkor is tömlöczül használt torony szomszédságában, alkalmasint a jelenlegi hidutczai 6. 8. 10. 12. számú telkek végében levő toronyutczai 6. 8. és kornis-utczai 4. számú házak helyén építettett oskolát a várossal. E meggyőződésre vezetett engem egy a város levéltárában (Fasc. II. 111. sz.) előtalált 1634. febr. 9-kén kelt oklevél, mely szerint több óvári polgár panaszt emel a tanács előtt, hogy az elmúlt időkből az óvárban az ők szomszédságában „Calvinista uraink az mely Scholát kezdének építtetni“ mennyi veszeke-dés és boszuságok következett nekik abból. Akkor is tiltakoztak ellene, s akkor ugy végeztenek „hogy annak a kőfalnak minden felől való ruinaít, lyukait, erős kővel, mészszel, jó temérdeken mind az zsendely aljáig berakják, hogy az tanuló ifjak senki udvarára ne kandálhassanak;“ azonban e végzés ellenére csak „valami hitvány agyaggal és apró kővekkal tatarozták be imigy amugy, melyet egy nehány nap mulva az pajkos szabásu deákok kibontanak“ és az ő udvaraikra hányták. Keservesen panaszojják el, mennyi insultatiót kellett szenvedniök azóta; a megbontott kőfalra a deákok felállván, nejeiket, leányaikat „nem tisztességes deáki tudománynak tanulóihoz, hanem hajdukhoz és pajkosokhoz illendő beszédekkel illeték“ s „napról napra magok nyilván való beszédekből és boszutételekből, mind prédikátorostól azon ügyekeztek, hogy némelyiküket valamint valahogy kiturhassák házukból is mint Nabotot agyon verék örökségeért.“ „Immár egynehány esztendőttől fogva — így folytatják — annyira rongották mind az város kőfalát, számtalan követ udvarunkra hajgálván, mind magunk és magok közit és zsendelyes héjazatit, hogy szabadon udvarunkra járhatnak scholájokból, és csak szabad személyek, hanem vas békóban verezett foglyok is kimegyen udvarunkon által, hidutczán is, sőt az város közön-séges tömlöczéből is ott szállott alá halálra sententiázott fogoly, melyet ma-gunk udvarán fogánk meg.“

Bethlen Gábor fejedelemmé választásakor Kolozsvár ünnepélyesen protestált az óvári templom elvétele ellen. A Gellyén Imre főbíró által az október 18-ki kolozsvári gyűlésen benyújtott protestáció, a mint 1613. okt. 24-én írásba foglaltan Angyalos János ítélő mester által fölvétetett, így hangzik: Mi kolozvári bíró királybíráival, tanácsával és az universitással egész városul protestáltunk az fejedelem választásakort, minek előtte ő nagysága az juramentumot praestalta volna. az ország előtt azon, hogy Bathori Gábor az elment fejedelem, Unionk és privilegiumank ellen az Schola klastromunkat, kedvünk s akaratumk ellen tőlünk elvötte és Calvinista papot hozott bele. Kivel városunknak szép szabadságát violálta. Kévánjuk ezt az országtól az mi képpen több városok, kik régi szabadságokban vel in toto vel in parte megháborítottának, az mint az fejedelem juramentumának formájában megvaygon, hogy ő Nagysága mindeneket restauráltatni akar és felépiteni privilegiumokban, Mi is azonképpen ez Calviniana religión való papot az városban nem szenvedjük: és az Clastromot kezünkhez vesszük. Alioquin ha a nemes ország privilegiumunkra nem tekintene is, magunk gondot viselünk réá az mi unionknak tartása szerint“ ¹⁾.

A következő években több ízben újította meg a város e protestációt, ²⁾ azonban kedvező választ soha sem nyert. E tekintetben maradt a statusquo, s a kezdetben csak a térítőül bé küldött Traszki Lukács pap, s az oskolába az ország különböző vidékeiről bégyült tanulók és néhány bévándorolt reformált hitű polgárból álló reform. kis gyülekezet a Bethlen Gábor által Kolozsvár külvárosaiiba letelepített „uj keresztényekkel“ nem sokára népes ekklesiává nőtte ki magát, úgy hogy Gyöngyösi András ref. esperes már „azon igyekezett, hogy a piacon való templomot nyerhesse meg az fejedelemtől“ ³⁾.

Az unitáriusok közül kevés akadt, a ki áttért; ilyen volt „amaz hüttagadó Adamus Gitschner, hidelvi fi, az ki igaz hütit megtagadá és kálvénistává lón, mindeneknek csufjává tevé magát érette“ ⁴⁾.

Bethlen Gábor a reformatusoknak a más vallásfelekezetek ellenében valóban „oltalmazó győzedelmes patronusa“ volt; a mint saját udvari papja feljegyezte, „soha oly ecclesiának épületire és

¹⁾ I. az eredeti oklevelet az Unitár. főconsistorium levéltárában Fasc. A. nr. 1. — ²⁾ I. u. o. Fasc. A. 2. 3. 4. sz. a. okleveleket. — ³⁾ Segesvári Bálint krónikája Erdélyi tört. adatok IV. k. 192. l. — ⁴⁾ U. o. 195. l.

előmenetelére tartozó dolgokért az egyházi emberek meg nem találhatták, melyekben kegyelmes válaszszal nem bocsátotta volna el¹⁾. Csak kérniök kellett, s megadatott. Ily befolyás következménye volt az is, hogy az unitáriusok óvári Collegiumában 1628. okt. 2-án „az kalvenisták az felső Appellatiumot az fejedelem akaratjából az szászok számára elfoglalák . . . addig futották az fejedelmet, mignem meg kellett engedni²⁾).

Az óvári templom és a collegium épület egy részének elfoglalása, érzékenyen sujtotta ugyan az unitáriusokat; de nem ezek voltak az erőszak fegyvereitől rájuk mért csapások legérzékenyebb sebei.

A Bethlen Gábor korát egy más sokkal nagyobb jelentőségű esemény tette az unitárius egyház történetében örökre emlékezetessé.

Az unitárius vallás már keletkeztekor történt elterjedésének gyorsaságával az egyházi szervezet, az egyházigazgatási rendszer kifejlődése lépést nem tarthatván, részint ennek következtében, részint pedig a Mihály vajda és Básta idejében napi renden volt zavarok miatt, a központtól távol eső Székelyföldön s különösen Háromszéken és Erdővidéken egy sajátságos egyház kapcsolati viszony fejlődött ki, melyet rendezni, sem az Enyedi György és Thoroczky Máté püspökök erélye és közigazgatási tehetsége, annál kevésbbé a Radeczky Bálint lazább kormánya nem voltak képesek. Az egyházközségek legnagyobb részében unitárius lelkész és reformatus iskola tanító vagy megfordítva együtt hivataloskodtak s példás türelmességgel mindkét hitfelekezet tagjai ugyanazon templomba jártak, egy isteni tiszteletet hallgattak, a főfelügyeletet mindenik fél felett saját hitfelekezete szerinti előjárósága gyakorolván. Ezen kétségkívül először a szükség által teremtett állapot szabályozására az unitárius és reformatus esperestek kölcsönösen bizonyos pontozatokban állapodtak meg, melyeket megerősítés végett a fejedelem elébe terjesztettek s Bethlen G. 1611. aug. 10-én megerősítette³⁾).

Bethlen Gábor — kinek a más vallásuak elleni türelmetlensége saját udvari lelkésze⁴⁾ azon nyilatkozatából tűnik ki legkiáltóbban — hogy „mihelyt királyi fölséggel tündöklő székében üle,

¹⁾ I. Melotai Nyilas István: „Speculum Trinitatis. Az az Szent Háromság egy bizony örök Istennek stb. maga kimutatása“ czimű műve ajánló levelét. — ²⁾ Segesvári u. o. 195. l. — ³⁾ I. Uzoni Fosztó Historiája (Jakab Elek ur példánya) II. 413—414 ll. — ⁴⁾ I. Melotai idézett munkája ajánló levelét.

ottan minden igyekezetét és tehetségét csak arra fordítá, hogy az mennyei tudomány (érti a Calvin vallását) tisztaságában szabados praedicallása által szentül előmenjen, az hamis tudomány (az unitárius vallásra czéloz) ültön elüljön“: Keserüi Dayka János „orthodoxus“ püspök befolyására éppen az itt jelzett laza egyház szervezeti viszonyokat aknáztá ki az unitáriusok elnyomására. A szombatosok ellen hozott törvény végrehajtása alkalmából, Keserüi Dayka Jánost — mint személyesét — bizta meg a vizsgálat keresztül vitelével; ez azonban nem elégedett meg a szombatosok üldözésével és a reformáltakhoz erőhatalommal való áttérítésével, hanem, — hogy kálvinista forrást idézzek — „az egész székelységet, kiváltképpen Háromszéket (a fejedelemtől) melléje adatott brachium által, az ellenkezőknek nagy méreg boszuságokra, megcirkáltatá“ s mintegy hetven unitárius egyházközséget fegyveres erővel a református vallásba áttérésre kényszerített, ¹⁾ az unitárius püspök még azon jogától is megfosztatván, hogy az áttéríteni nem sikerült többi ekklesiáiban — a törvényekben mind a négy „recepta religió“ részére egyformán biztosított jogánál fogva egyházi vizsgálatokat tarthasson.

És történt ez 1622-ben, egy félszázaddal azután, hogy az 1568. január 6-ki tordai országgyűlés megalkotta a törvényt „hogy minden helyeken az prédikátorok az evangeliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint; és a község ha venni akarja, jó, hanem pedig, senki kényszerítéssel ne kényszerítse, az ő lelke azon meg nem nyugodván; de oly prédikátort tarthasson, a kinek tanítása ő nekie tetszik. Ezért pedig senki a superintendensek közül, se egyebek a prédikátorokat meg ne bánthassák; ne szidalmaztassék senki az religióért, senkitől, az előbbeni constitutiók szerént; és nem engedtetik az senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyéből való priválással fenyegeessen az tanításért, mert a hit Istennek aján-déka, ez hallásból leszen, mely hallás Istennek igéje“ ²⁾.

A nagy embereknek hibái és tévedései rendesen szigorubb elbírálás alá esnek. A „colossalis nagyságu“ Bethlen Gábor — annyi dicsőségtől ragyogó jellemének legsötétebb napfoltja, az unitáriusok elleni végtelen nagy türelmetlensége volt. Oly hiba, melynek szigoru beszámíthatóságát még az sem enyhíti, hogy háta me-

¹⁾ I. Geleji Katona: Titkok Titka czimü munkája ajánló beszédét. —

²⁾ Teutsch: Urkundenbuch der evang. Landeskirche I. Theil. 94—95. II.

gett a telhetetlen és írigy Keserői Dayka állt, s ő adott irányt vallási politikájának. Ha már kortársaitól „minden nehézséget, gyűlölséget, kedvetlenséget és alattomban való mardosó beszédeket“ érdemelt ki, mennyivel inkább kitette magát a tisztultabb nézetű későbbkoriak kárhóztató ítéletének.

A szobatosokkal való egyetértéssel is gyanúsított unitáriusok az elnyomási törekvések ellenében védekeztek, minden tiszteséges eszközzel; Csanádi Pál a kolozsvári unitárius „nagy scholai mester“ Bethlen Gábor akaratából a fejevári kis templomban az unitárius tanok védelmére 1617-ben Geleji Katona Istvánnal Bethlen házi papjával megdisputált,¹⁾ — igaz, hogy nemsok eredménynyel, mert hiszen e disputáció rendezésére, Csanádi fogadtatására s a Gelejinek adott előnyökre is rá illett a gúnyoros vers, mit Válaszuti comoediájában az unitáriusok ellen egykor hatalmas Melius szájába adott, hogy

„Az mű felünknek magasabb széket rendeljeteK

Hogy inkább hallhassa a község a beszédet.

Hogy a felölük támadt balitéleteket eloszlassák, — mint a Calvinista Melotai mondja — „az Enyedi (György), deákból Thoroczkaik Máté által magyarra fordítottatott könyvét nagy titkon kinyomtatták, annyéra alattomban, hogy akkor lőtt hir benne, mikor el is végződött . . . Noha sem az keresztyén fejedelemtől sem az nemes országtól annak kibocsátására szabadságot nem nyerhettének: mindazáltal nagy hirtelen ki repitték“; ²⁾ vagy mint magok vallják be az unitáriusok „kik csak az Istennek tiszta macula nélkül való szent igéjéhez, minden emberi traditiokat hátra hagyván, teljességgel ragaszkodtak és mégis ez világ fiaitól, (minthogy az szentírásból nem árthatnak) méltatlanul káromoltattak és szidalmaztattak; nemhogy ezeket békességesen, sőt Isten erőt adván reá, lelki örömmel ne szenvednék“ hanem azért bocsátották ki ama munkát, hogy abból „megtessék, ez világ kiket és miért, méltán-é vagy méltatlan gyűlöl,“ kérvén mindeneket „aszszent istenért, az ki minden sziveket

¹⁾ l. Geleji Katona: Titkok Titka u. o. V. ö. Bod Péter: Histor. Unitar in Transilvania 153—159. ll. „Nullus ex hoc colloquio fructus et utilitas, praeterquam quod ubi audivisset Princeps Tsanadium dixisse de Christo Deum esse factitium, excanduit, vehementerque commotus est, blasphemiam in Christum reputando.“ 1621-ben az unitárius Rákosi Nagy Boldizsár és a reform. Bojthi Gáspár vásárhelyi iskola igazgató közt írásbelileg szintén volt disputáció. —

²⁾ l. U. o. az olvasóhoz intézett előbeszédet.

által lát, és kényszerítvén lelke üdvösségére, hogy minden idegen indulatot letevéen szívéből: Ne forte videatur Deo repugnare, olvassa, ítélje, vegye úgy, a mint ők kibocsátották: csendes, kegyes és istenes elmével¹⁾).

Kolozsvár város kérése következtében Bethlen István ország kormányzó e munkát az 1622-ki országgyűlésen kihirdette²⁾.

Enyedi György közre adott és kihirdetett munkája hatást tett; de a reformátusokat még inkább feltűzelte. Rövid idő alatt egész irodalom támadt e munka czáfolatára; a reformatus írók könyvei a fejedelmek költségén láttak világot; az unitáriusokra nézve a sajtó használata is meg volt szorítva. Jellemző az a kihívó modor — sértő és elbizakodott hang, mellyel a reformátusok Enyedi munkájáról, az unitáriusokról s tanaikról nyilatkoztak.

Bethlen Gábor halála után megkísérték ugyan az unitáriusok — főleg az elfoglalt ekklesiák — a rájuk octroyált viszonyok terhe alól felszabadítani magokat, de a Bethlennél még sokkal türelmetlenebb I. Rákoczy György hatalmas kézzel nyomott el minden ily törekvést, s az unitáriusok ellenében, felhasználva a Ráv Mátyás által egyházuk kebelében támasztott zavarokat, formaszerű inquisíciót indított, melynek az unitáriusok nem csekély megaláztatásával keresztül vitt ugynevezett dézsi complanatio vetett véget?

Ime nagyjából elősorolva azon törekvések, melyek az unitáriusok elnyomására e korszakban fogamatba vétettek, s melyekre ráillik az unitáriusok elnyomása felett kesergő költő³⁾ jellemző éneke:

„Nyomorult hazánkban mennyi vallás vagyon,
Te neked is neved recepták közt vagyon.

¹⁾ I. Enyedi György: Az ó és új testamentombeli helyeknek, melyekből az háromságról való tudománt szokták állatni“ (1620) Előljáró beszédét. —

²⁾ A kolozsvári tanács elismerése jeléül, egy aranyos kupát küldött a Gubernatornak. „Az kegyelmetek nekem küldötte ajándékát az kegyelmetek böcsületes atyafiai (Balassi Bálint és Stenczel János) én nekem megadák és szóval való izenetét is referálák — írja Bethlen István a kolozsváriaknak ez alkalomból 1622. april 8-án. — Hogy azért kegyelmetek engem mostan is ajándékával s mind pengig atyafiaival látogat, azt kegyelmetektől szeretettel vöttem mint barátimtól; igekezem is rajta, hogy kegyelmeteknek más dologban minden occasióval, secundum meum posse kedveskedhessem és szolgálhassak érette.“ I. az eredeti oklevelet. Kolozsvár városi levéltár. Fasc. II. 77. — ³⁾ Homorodszentpáli Német Ferencz: Speculum Consuetudinis, et Inago Veritatis. — Teljesen ép példánya tanár Benczédi Gergely ur birtokában.

Zsidó vallás, török, görög, oláh vagyon:

Egynek sincs rontója, csak tenéked vagyoni!"

Es mit tett ezen törekvésekkel szemben Mikó Ferencz? Iga-
zán, vagy „csak névleg“ volt-e unitárius? Világosítsák fel e kér-
déseket a következők.

Egyháztörténeti adatok bizonyítják, hogy Mikó Ferencz atyai
birtokán Hidvégen a XVII. század elején önköltségén unitárius
templomot és iskolát állított fel, mely nem sokára oly virágzó kö-
zép oskolává fejlett, hogy abban egész a felsőbb tudományokig le-
hetett tanulni. ¹⁾

Ez iskola egész 1636-ig — midőn Mikó Ferencz egyetlen fia
Mikó József ²⁾ is meghalt — fennállott; mikor szűnt meg azután,
vajjon özvegye, vagy az utána a hidvégi birtokban örökösödött Mikó
Miklós, Ferencz atyai rokona, meddig tartották fenn még azután?
nem tudhatni. Itt kezdte tanulását nagyhirű egyházi irónk Gelei
Árkosi Benedek is, ³⁾ ki Mikó Ferencz halálára irt emlékversében
kegyelettel emlékezik Mikóról, mint templom építő és iskola ala-
pítóról. Az emlékvers im ez:

„Franciscus Mikó Vir sublimis et inclutus Heros,

Hic situs est. Ipsum Dacia tota dolet.

Hic fuit Hungarici membrum et pars magna Senatus,

Consilio Patriam juvit et arte suam.

Amandabatur longas Orator ad oras,

Et Patriae parta pace ferebat opem.

Ingenti fervore Deum, Studioque colebat

Et jussit fieri moenia, Templam, scholas.

Vitae lustra decem tantum uno excesserat anno,

Perpetuum in Regno Nomen ubique geret. ⁴⁾“

Mikó nem csak megalapította a hidvégi templomot és iskolát
az unitáriusok számára, de a legvészesebb időben meg is tudta azt

¹⁾ Uzoni Fosztó: Hist. Eccles. Tom. II. p. 657, Benkő: Transilv. Gen. II. 402—404 ll. Katona: Hist. Reg. Hung. 31. k. 829. l. — ²⁾ Meghalt 1636. apr. 20-án; Kolozsvárt a kis templomba temették el „nagy solemnitással, ki-
nek nagy zászlót is csinálnak fel az ajtó felett.“ Erd. Történ. Adatok IV. 210—211 ll. — ³⁾ Bod Péter: Magyar Athenás. 15. l. V. Ö. Kénosi Tözsér János: Bibliotheca Scriptorum etc. Gr. Kemény Gyűjtem. T. XXIV. 32. l. —
⁴⁾ Bod Péter: Hungarus Tymbaules Continuatus 78—79 ll. hol még egy másik
emlékvers is közölve van Solymosi K. Boldizsártól. Bod (l. Athenás 177 l.) még
látta „nyomatásban az halotti emlékezetére irott verseket, melyeket a Hidvé-
gin tőle fundáltatott gymnasium irt volt.“ V. ö. Benkő: Trans. Gen. II. 404. l.

tartani. Tény az, hogy a háromszéki és erdővidéki ekklesiák erőszakos elvételekor a vitézlő keserüi Dayka 300 — katonájával egész Hidvégig el ment, oda azonban fegyveres apostolait be nem vitte. ¹⁾ Meddig maradt a hidvégi templom az unitáriusok birtokában, bizony megállapítani nem lehet. 1657-ben már a reformátusoknak is volt ott egy kis templomuk, s ez évben még Mikó Miklós a református Nemes János cselédeit, kik meghalt két gyermekének ott sirtásni kezdettek „a nagy templomból exturbálá“ ²⁾ és Mikó Ferencz nővérének Juditnak leánya, Boldvai Mártonné, 1666. márt. 17-én a hidvégi nagy templomba temettetett el ³⁾.

A hidvégi templom és iskola alapításán kívül Mikó még egy szép áldozattal tetézte érdemeit: a kolozsvári unitárius főtanoda javára végrendeletileg egy nagy összeget áldozott oda, előre letéve azt Kolozsvári Szabó István kezéhez. Mekkora volt ez összeg biztosan tudni nem lehet; tény az, hogy belőle 4900 frt az egyházi pénztárba tetteleg befolyt; ⁴⁾ s az unitáriusok e hagyomány összegét [grandem pecuniae massam] még 1716-ban azon hivatkozással említik fel, egy a piaci templom s javadalmaik elvétele felől kelt emlékiratokban, hogy ily adomány addig a kolozsvári egyház és iskola javára soha senki által nem tétetett, sem az unitáriusok korában, sem az azelőtti időkben.

Az is megemlítendő még, hogy Mikó a temetésére kiviendő unit. deákoknak 300 frt hagyományt rendelt:

Mikó ezen nemes cselekedetei fényesen bizonyítják be Kemény János állításával szemben, hogy ő nem csak névleg, hanem szívből lélekben unitárius volt. Az unitáriusok e korbéli helyzetéről fennebb vázlatosan közölt adatokból meggyőzőleg tűnik ki, hogy az üldöztetés ezen korszakában, főleg a fejedelmi udvar közelében élő unitáriusok sorsa volt nehéz. És Mikó, ki befolyását bizonyára nem egyszer volt kénytelen az unitáriusok elleni törekvések ellenében a mérlegbe dobni, vallásáért az orthodoxus fejedelmektürel-

¹⁾ V. ö. Uzoni Fosztó Hist. Eccles. II. 411. l. „Hidvégh, Bölön, Nagy Ajta, Miklósvára, Kőpecz, Baroth Keserüium non intrömiserunt.“ — ²⁾ Hidvégi id. Nemes János naplója 1651—1686-ig. l. 1657. febr. 10 t. — ³⁾ U. o. márt. 17-ki feljegyzés. — ⁴⁾ Az egyházi főtanács levéltárában levő aranykönyv szerint Szabó Istvántól 1635-ben Auner Gábor curator és Krajczár Péter 2000 frtot bevettek; a Rákoczy által 1636-n, Mikó özvegyének Mikes Mihályhoz férjhezmenetele után, utóbbinak nótázataása alkalmából lefoglalt 3400 frtból pedig — Rákoczy magának ötszáz forintot tartván vissza, a többi 2900 frtot Kolozsvár város kérése következtében az unitáriusoknak visszaadta, melylyel együtt a Mikó adományából kimutathatólag 4900 frt folyt be az egyházi pénztárba. l. Rákoczy eredeti recognitionálisát Egyh. főtanácsi levélt. fasc. I. nr. 4.

metlensége miatt bizonytalansággal sok gúnyt és sérelmet szenvedhetett el, hogy eszély s előrelátás által hitfelekezetének érdekében némely áramlatokat feltartóztatthasson, vagy hatásában mérsékeljen. A dolgok rendéből következtethetni, miszerint ez a magyarázatja annak, hogy „az religio dolgában sokat offendaltatott“ s nem azon állítólagos feltételezettségek, melyekben bántalmaztatása indokait Kemény János keresi.

A Mikó nyílt és igaz unitáriusságának, itt felsorolt cselekedetei kétségbe vonhatlan emlékjelei; de van arra is adat, hogy az unitáriusok korabeli számos jeleseik között, őt tekintették elsőnek „az sok nyomoruságok alatt vitézkedő Unitaria Ecclesia igaz Columnainak és Patronussinak“ díszes sorában.¹⁾ S ámbár a történelem csak azon sérelmek emlékét hagyta fenn e korból, melyek bekövetkezését az unitáriusok előkelői megakadályozni nem tudták, — hinnünk kell, hogy a mit tehettek mindent megtettek, s nehéz időkben már csak a küzdés is érdem és dicsőség.

Mikónak „Erdélyország siralmas változásairól“ irt históriája a magyar tud. akadémia kiadásában közkezen forog.²⁾

Erdély legszerencsétlenebb korszakának 1594-től 1612-ig terjedő történetei vannak abban „egyes indulattal és a dolgok czifrázása nélkül“ megírva. E munka egyes reflexióiból írója szép jellem vonásai tűnnek előnkbe. Tartalmának belbecse által pedig Mikó Ferencz érdem koszorujából ez a ráuk szállott legértékesebb ereklye.

* * *

Végére jutottam rajzolatomnak. Ha a rendelkezésemre állott adatok világánál — némely tévedések megigazításával — hazai történetünk rajzolt nagy alakját csak megközelíthetőleg sikerült a történeti hűség keretében mutatnom be olvasóimnak, kutatásaim s fáradságomnak óhajtott eredményét elértem.

Nagy János.

¹⁾ Az unitáriusok kolozsvári nyomdája által 1625-re kiadott kalendárium ajánló levele Szilvási András által aláírva a következő:

„Az tekintetes és nemzeti uraimnak: Mikó Ferencz uramnak, a Felső-ges Bethlen Gábornak Fő Consiliariussának, Quaestorának és mostan a Felső-ges Németh Császárhoz Főkövetinek etc. Kornis Ferencz uramnak, udvarhelyszéki Főkirály-bírónak; Balási Ferencz uramnak udvari kapitányának; Dániel Mihály uramnak háromszéki Főkirálybírónak és Bethlen Ferencz uramnak eo Felső-ges Főasztalnokának, ugy mint ez nemes Országnak igaz tagjainak és az sok nyomoruságok alatt vitézkedő unitaria Ecclesianak igaz Columnainak és Patronussinak az Szt Istentől kegyelmet és boldog újszientendőt kíván.“ — ²⁾ Kiadta Kazinczy Gábor. Magy. Tört. Emlékek. Írók VII. kötetében. Korábban egyrészt kiadta Szilágyi Ferencz Klio III. k. 363—408 II.